

บทที่ 3

ลักษณะทั่วไปและความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของเมืองพระนครศรีอยุธยา

การศึกษาในบทนี้จะศึกษาสภาพลักษณะทั่วไปในปัจจุบัน จากสภาพที่ตั้ง การแบ่งเขต การปกครอง ลักษณะประชากร การท่องเที่ยว เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการใช้ที่ดิน ในปัจจุบัน โดยศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่ศึกษาในช่วงระยะเวลาจากอดีต ตั้งแต่เริ่ม การก่อตั้งเมือง เศรษฐกิจ สังคม ฐานะของเมือง สิ่งก่อสร้าง อาคาร ในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้เพื่อเป็นการปูพื้นฐานในการศึกษาปัญหาความเปลี่ยนแปลงในเชิงถดถอยของสภาพ ภูมิทัศน์ เพื่อเสนอมาตรการในการควบคุมการใช้พื้นที่และการพิจารณาการก่อสร้างอาคารใหม่ โดยในการศึกษานี้จะเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของเมือง อันเนื่องมาจากการ เปลี่ยนแปลงทางฐานะความสำคัญของเมือง และผลกระทบจากนโยบายของผู้บริหารประเทศ ที่เน้นเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาภายในพื้นที่ อันมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อทรัพยากร ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศ ที่ส่งผลมาถึงสภาพลักษณะทั่วไปในปัจจุบัน

3.1 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

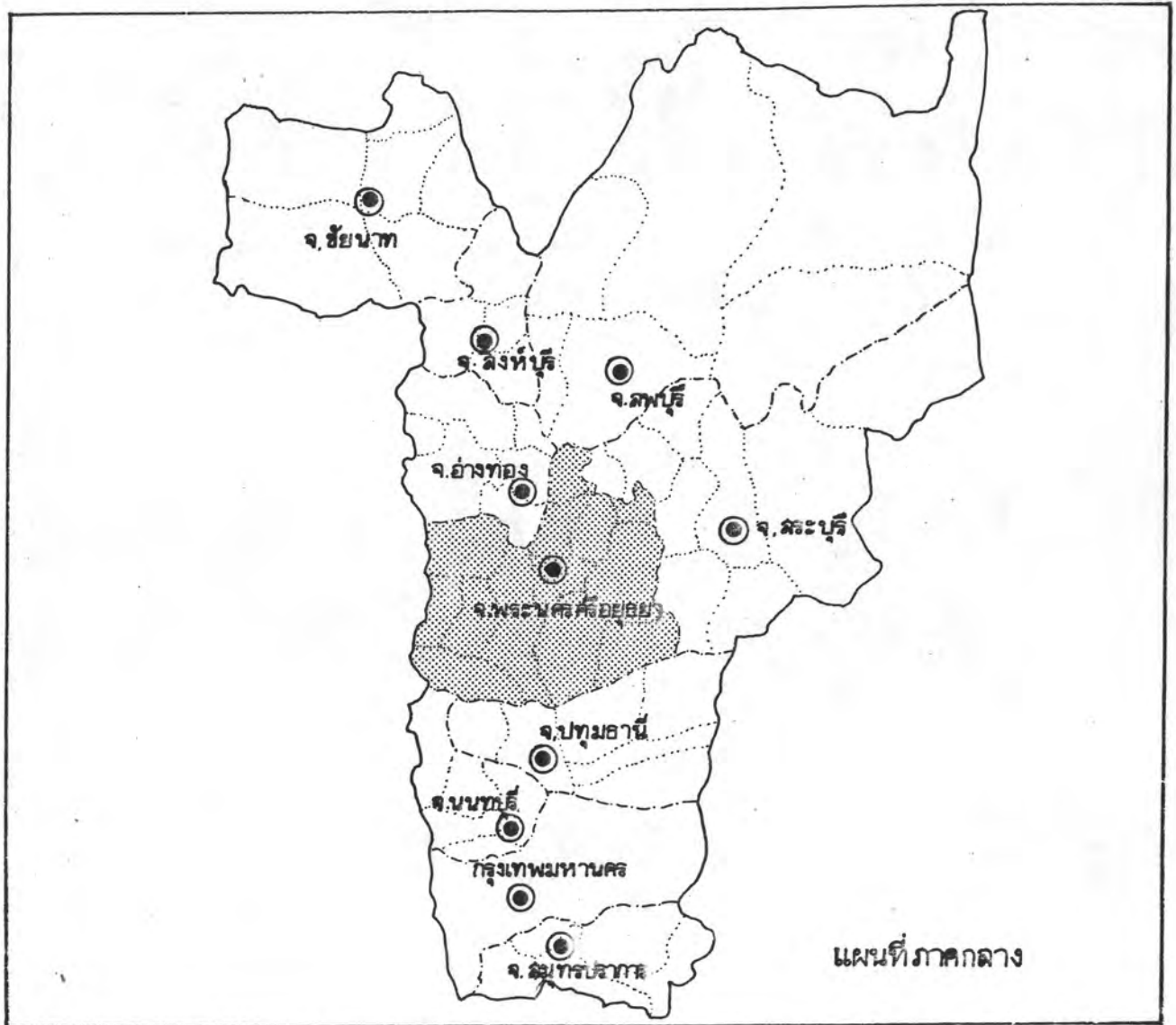
เพื่อให้การศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง มีการศึกษาลักษณะทางกายภาพ ทั้งระดับจังหวัดและระดับเมืองในพื้นที่ศึกษา

3.1.1 ลักษณะทางกายภาพในระดับจังหวัด

ที่ตั้งและอาณาเขต¹

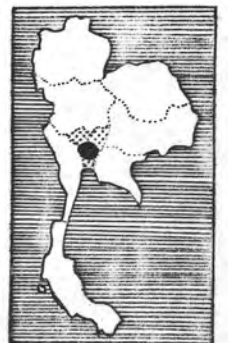
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย (ดูแผนที่ 3.1) ไปทางทิศเหนือจากกรุงเทพฯ ประมาณ 75 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ ตามทางหลวงหมายเลข 32 และประมาณ 72 กิโลเมตร ตามทางรถไฟ มีพื้นที่รวม

¹ กอวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

แผนที่ภาคกลาง

scale

แผนที่ประเทศไทย

แสดง

ตำแหน่งที่ตั้ง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

การศึกษาเพื่อวางแผนทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบริเวณเกาะพระนครศรีอยุธยา

โดย นายอิทธิพงศ์ ตันนงสี

2556.64 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 16 อำเภอ 3 เทศบาล และ 19 สุขาภิบาล (ดูแผนที่ 3.2) โดยมีอาณาเขตโดยรอบติดต่อกับพื้นที่จังหวัดอื่น คือ

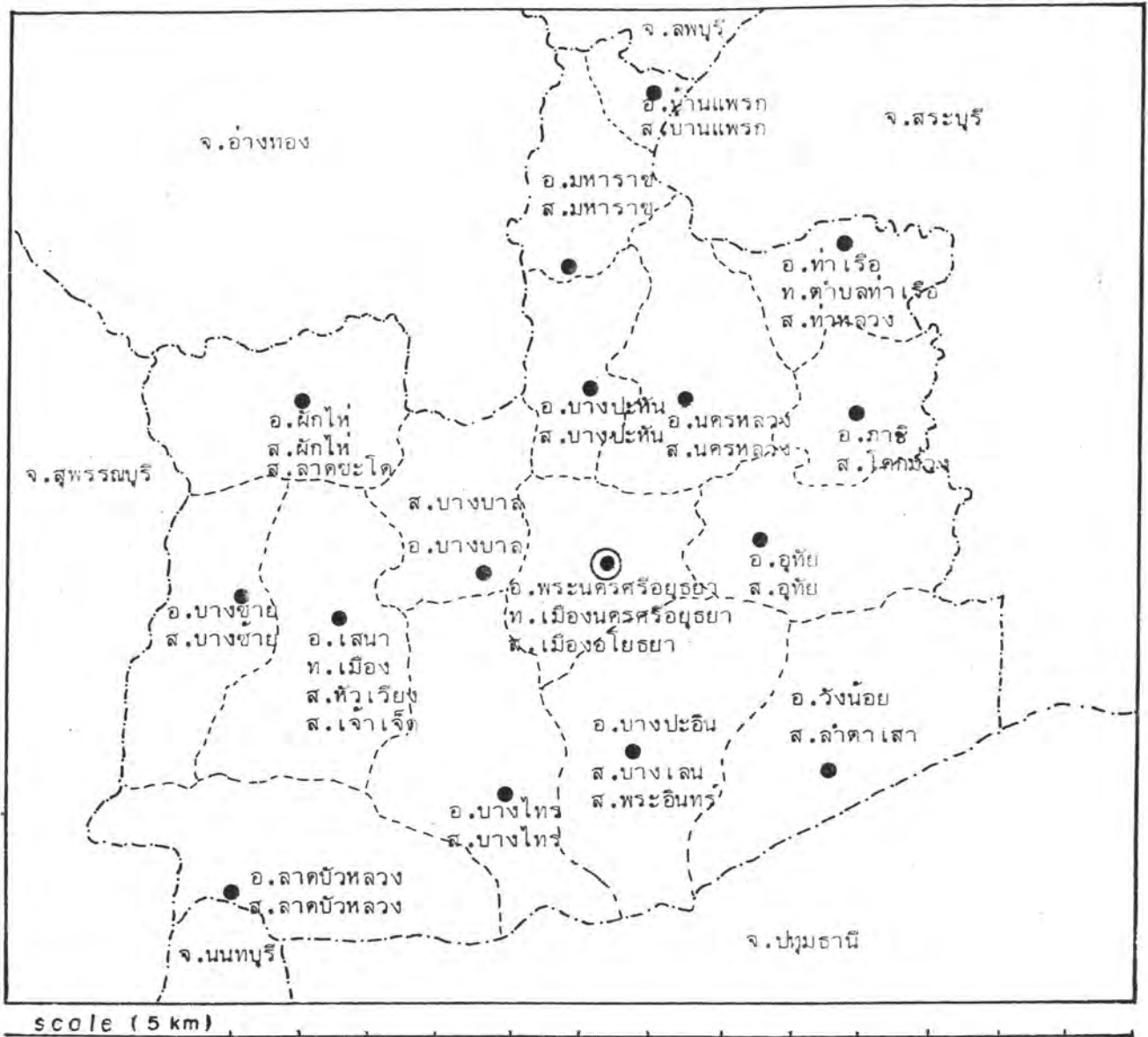
ทิศเหนือ	ติดกับจังหวัด ลพบุรี อ่างทอง และสระบุรี หรือเส้นรุ้งที่ 14° 41' เหนือ
ทิศใต้	ติดกับจังหวัด ปทุมธานี และนนทบุรี หรือเส้นรุ้งที่ 14° 08' เหนือ
ทิศตะวันออก	ติดกับจังหวัดสระบุรี หรือเส้นแวงที่ 100° 52' ตะวันออก
ทิศตะวันตก	ติดกับจังหวัดสุพรรณบุรี หรือเส้นแวงที่ 100° 13' ตะวันออก

การปกครอง²

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 16 อำเภอ 208 ตำบล 1456 หมู่บ้าน มีเทศบาล 3 แห่ง และสุขาภิบาล 19 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 10 แห่ง ดังมีรายละเอียดดังนี้คือ

1. อำเภอพระนครศรีอยุธยา	มี	21	ตำบล	119	หมู่บ้าน
2. อำเภอบางปะอิน	มี	18	ตำบล	148	หมู่บ้าน
3. อำเภอวังน้อย	มี	10	ตำบล	68	หมู่บ้าน
4. อำเภออุทัย	มี	11	ตำบล	107	หมู่บ้าน
5. อำเภอนครหลวง	มี	12	ตำบล	74	หมู่บ้าน
6. อำเภอท่าเรือ	มี	10	ตำบล	83	หมู่บ้าน
7. อำเภอบางปะหัน	มี	17	ตำบล	94	หมู่บ้าน
8. อำเภอบางบาล	มี	16	ตำบล	111	หมู่บ้าน
9. อำเภอเสนา	มี	17	ตำบล	125	หมู่บ้าน
10. อำเภอบางไทร	มี	23	ตำบล	135	หมู่บ้าน

² กองการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2530.

สัญลักษณ์

จังหวัด

อำเภอ (อ)

เทศบาล 3 เทศบาล (ท)

สุขาภิบาล 19 สุขาภิบาล (ส)

แสดง

การแบ่งเขตการปกครอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

11. อำเภอฝักไห้	มี	16 ตำบล	126 หมู่บ้าน
12. อำเภอลาดบัวหลวง	มี	6 ตำบล	56 หมู่บ้าน
13. อำเภอมหาสารคาม	มี	12 ตำบล	58 หมู่บ้าน
14. อำเภอภาชี	มี	8 ตำบล	72 หมู่บ้าน
15. อำเภอบ้านแพรง	มี	5 ตำบล	27 หมู่บ้าน
16. อำเภอบางซ้าย	มี	6 ตำบล	53 หมู่บ้าน
	รวม	<u>208</u> ตำบล	<u>1,456</u> หมู่บ้าน

เทศบาลมี 3 เทศบาลคือ

1. เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา
2. เทศบาลเมืองเสนา
3. เทศบาลตำบลท่าเรือ

ลักษณะภูมิประเทศ (ดูแผนที่ 3.3)

เป็นที่ราบลุ่มภาคกลางมีลักษณะเป็นดินตะกอนที่ทับถมด้วยเลน ในฤดูน้ำหลากประจำปีจะมีน้ำขัง จึงเหมาะแก่การปลูกข้าว พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นพื้นที่ทำนาเกือบตลอด ไม่มีภูเขาอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 3.50 เมตร มีแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านที่ราบลุ่มภาคกลาง 4 สาย ได้แก่

1. แม่น้ำเจ้าพระยา มีความยาวประมาณ 365 กิโลเมตร ต้นน้ำอยู่ทางภาคเหนือของประเทศ ไหลผ่านจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือเข้าสู่ภาคกลาง และไหลเข้าสู่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทางอำเภอบางบาล ผ่านอำเภอพระนครศรีอยุธยา และไหลบรรจบกับแม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ซึ่งไหลรวมกันจากบริเวณเกาะลอย มาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณด้านทิศใต้ของเกาะเมืองอยุธยา บริเวณป้อมเพชรและวัดพนัญเชิง ไหลผ่านอำเภอบางปะอิน อำเภอบางไทร

2. แม่น้ำป่าสัก มีความยาวประมาณ 500 กิโลเมตร ต้นน้ำเกิดจาก ทิวเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านจังหวัดสระบุรี และไหลเข้าสู่จังหวัดและนครศรีอยุธยาทางด้านอำเภอ ท่าเรือ ผ่านอำเภอนครหลวง และไหลลงบรรจบกับแม่น้ำลพบุรี ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของเกาะเมืองอยุธยา บริเวณเกาะลอย ตำบลหัวรอ ลักษณะของลำน้ำในฤดูแล้ง น้ำจะตื้นเขิน เป็นบางตอนซึ่งเป็น สันดอนทรายอยู่เป็นจำนวนมาก แม่น้ำบางตอนคดเคี้ยวมาก

3. แม่น้ำลพบุรี มีความยาวประมาณ 85 กิโลเมตร จากแม่น้ำ เจ้าพระยา ที่ตำบลบางหม่ และไหลเข้าสู่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทางด้านอำเภอบ้านแพรก ผ่านอำเภอมหาราช อำเภอบางปะหัน และอำเภอพระนครศรีอยุธยา ลักษณะของลำน้ำใน ฤดูแล้งตื้นเขินเป็นบางระยะ และมีสิ่งกีดขวางทางน้ำมาก

4. แม่น้ำน้อย มีความยาวประมาณ 145 กิโลเมตร ไหลเข้าสู่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทางด้านอำเภอดักไถ่ ไหลมาบรรจบแม่น้ำโพธิ์พางตี้ ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา และไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณอำเภอบางไทร ไหลเข้าสู่จังหวัด ปทุมธานี นนทบุรี และกรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้ยังมีคลองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และคลองซึ่งขุดขึ้นเพื่อการ ชลประทาน เชื่อมกันระหว่างแม่น้ำ ทำให้สภาพภูมิประเทศเกิดเป็นเกาะใหญ่ ๆ หลายเกาะ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ปริมาณน้ำในแม่น้ำลำคลองมีระดับสูงและท่วม พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัด ประมาณ 93%³ ยกเว้นในบริเวณเกาะเมืองซึ่งมีพื้นที่สูงกว่าบริเวณอื่น ๆ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ การตั้งถิ่นฐานของประชากรมีลักษณะเป็นแนวยาวไปตามริมแม่น้ำลำคลอง บริเวณที่เป็น ขอบคันของแม่น้ำ (Levee) เพื่อการอุปโภคบริโภค การคมนาคม และการเลี้ยงชีพ (ดูแผนที่ 3.3)

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยทั่ว ๆ ไป คล้ายคลึงกับสภาพทั่วไป บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง ค่อนมาทางใต้ใกล้อ่าวไทย ลักษณะเป็นแบบฝนเมืองร้อน เฉพาะฤดู

³ กระทรวงมหาดไทย, สำนักผังเมือง, รายงานวิจัยเมืองพระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร: 2522 หน้า 18.

มีอุณหภูมิลดลงตลอดปี มีฤดูกาลที่แห้งแล้ง ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเริ่มตั้งแต่เดือน พฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม พัดพาเอาลมฝนเข้ามาในฤดูนี้ ฝนจะตกหนักที่สุดในเดือนกันยายน ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพัดพาเอาความแห้งแล้ง และหนาวเย็น เข้ามาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ และอุณหภูมิจะร้อนขึ้น เริ่มตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ ไปจนถึงเดือนพฤษภาคม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีในช่วงระยะปี พ.ศ. 2518-2527 เฉลี่ย 990.8 มิลลิเมตรต่อปี⁴

ทรัพยากรน้ำ

ลักษณะของสภาพภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำ มีแม่น้ำผ่าน หลายสาย ได้แก่ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย ลุ่มน้ำที่เป็น ทรัพยากรสำคัญในบริเวณพื้นที่ศึกษา 2 ลุ่มน้ำคือ

1. ลุ่มน้ำป่าสัก มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขา เพชรบูรณ์ ครอบคลุม พื้นที่ประมาณ 5% ของส่วนตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในเขตพื้นที่อำเภอ ท่าเรือ อำเภอนครหลวง และอำเภอพระนครศรีอยุธยา แหล่งน้ำในบริเวณดังกล่าว จะมีปริมาณน้ำมากในช่วงฤดูฝน และจะมีปริมาณลดน้อยลงในช่วงฤดูแล้ง การใช้ประโยชน์ จากแหล่งน้ำนี้ยังไม่เต็มที่เท่าที่ควร เพราะพื้นที่ทั้งสองฝั่งมีระดับสูงมาก พื้นที่ในเขตลุ่มน้ำ ป่าสักนี้ อยู่ในเขตของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักตอนใต้ เพื่อพัฒนาการใช้ประโยชน์ โดยมี โครงการที่จะชักน้ำจากลุ่มน้ำโขง สู่มแม่น้ำป่าสัก เพื่อให้มีปริมาณน้ำเพียงพอมากขึ้น

2. ลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีต้นกำเนิดมาจากแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ทางภาคเหนือของประเทศไทย และมารวมกันที่บริเวณปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ แล้วไหลลงทางทิศใต้ ผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่อำเภอบางบาล และแยกออกไป เป็นแม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้อยุธยามีทรัพยากรน้ำผิวดินจาก แม่น้ำช่วงนี้มาก

⁴ ข้อมูลสถิติ กรมอุทกนิยมหาวิทยาลัย กระทรวงคมนาคม.

ทรัพยากรอื่น ๆ

จังหวัดอุษายา ไม่มีทรัพยากรทางธรรมชาติอื่น ๆ จำพวกแร่ หรือ ทรัพยากรป่าไม้เลย นอกจากทรัพยากรน้ำผิวดิน ซึ่งสามารถทำประโยชน์ได้จาก การขุด ดินเหนียวมาทำอิฐ ขุดทรายมาใช้ประโยชน์อื่น ๆ อันเป็นผลที่นำรายได้จำนวนมากสู่จังหวัด อย่างไรก็ตาม จังหวัดอุษายาก็ยังมีโรงเลื่อยไม้อยู่ 26 โรง มีโรงงานแปรรูปไม้ถึง 41 โรง⁵ ในปี พ.ศ. 2531 ทั้ง ๆ ที่ไม่มีสภาพพื้นที่ใดเป็นป่าเลย ทั้งนี้เนื่องจาก อุษายา เป็นจังหวัดที่มีการคมนาคมระหว่างจังหวัดสะดวก ทั้งทางรถยนต์ ทางรถไฟ และทางน้ำ

การใช้ที่ดิน⁶

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ ทำการเกษตร โดยจากพื้นที่ทั้งจังหวัด 2556.64 ตารางกิโลเมตร สํารวจในปี พ.ศ. 2531 มีพื้นที่ทำการเกษตรถึง 2274.54 ตารางกิโลเมตร หรือ 88.97% ของการใช้ ที่ดินทั้งจังหวัด พื้นที่เกษตรกรรมจะประกอบด้วยพื้นที่นาข้าวถึง 2215.6 ตารางกิโลเมตร หรือ 86.6% ของพื้นที่ทั้งจังหวัด นอกจากนี้ยังมี พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก และไม้ดอก ตามลำดับ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยจะอยู่ในบริเวณเกาะเมือง ตัวอำเภอและกระจายตัวอยู่บริเวณ ริมน้ำสายต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2531 คิดเป็น พื้นที่ 152,773 ไร่ หรือประมาณ 9.56% ของพื้นที่ อันประกอบด้วยตัวเมือง หมู่บ้าน สถานที่ราชการ สถานีคมนาคม และย่านอุตสาหกรรม

⁵ ข้อมูลและสถิติ กองคุ้มครองกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

⁶ ฝ่ายสำรวจสภาพการใช้ที่ดิน กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

พื้นที่โบราณสถาน

เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อดีตเคยเป็นเมืองหลวงที่มีอายุยืนยาวนานที่สุดของประเทศไทย จึงทำให้มีทรัพยากร โบราณสถานที่สำคัญอยู่เป็นจำนวนมาก

โบราณสถานที่ยังมีอยู่ โบราณสถาน กรมศิลปากร⁷

- จำนวนโบราณสถานทั่วประเทศ	1,167	แห่ง
- จำนวนโบราณสถานในภาคกลาง	291	แห่ง
- จำนวนโบราณสถานที่อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	94	แห่ง

จำนวนโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 94 แห่ง คิดเป็น 32.30% ของโบราณสถานในภาคกลาง และคิดเป็น 8.04% ของโบราณสถานทั่วประเทศ (ดูแผนภูมิ 1)

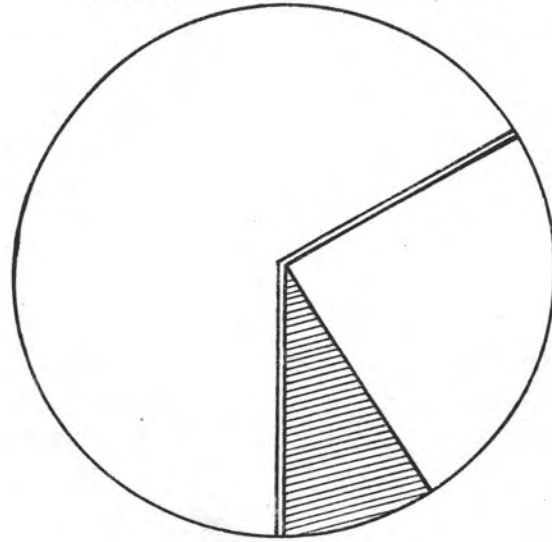
เมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวของโบราณสถานในจังหวัด พบว่า โบราณสถานส่วนใหญ่ จะกระจุกตัวอยู่ในบริเวณเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา โดยจากทั้งหมด 94 แห่ง จะอยู่ในบริเวณเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียงถึง 89 แห่ง คิดเป็น 94.6% ของจำนวนโบราณสถานทั้งหมด

การคมนาคม และการขนส่ง

การคมนาคมเข้าสู่ตัวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสามารถเดินทางได้ 3 วิธี คือ ทางรถยนต์ ทางรถไฟ และทางน้ำ ซึ่งปัจจุบันทางรถยนต์ได้รับความนิยมมากเนื่องจากมีความสะดวกและรวดเร็ว

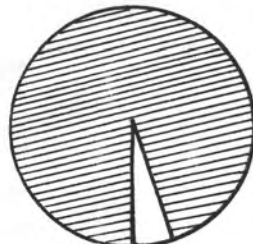
⁷จากบัญชีรายชื่อ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.

จำนวนโบราณสถานทั่วประเทศ

ในภาคกลาง 32.30 %

ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 8.04 %

โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โบราณสถานในพื้นที่เมือง 94.6 %

แผนภูมิ 1 แสดงอัตราส่วนจำนวนโบราณสถาน

ทางรถยนต์ มีทางหลวงที่ใช้ติดต่อระหว่างอำเภอ และจังหวัด ดังนี้

1. ทางหลวงสายประธาน

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ทางสายกรุงเทพฯ - วังน้อย-สระบุรี
ทางสายนี้ผ่านเขตอำเภอบางปะอิน และอำเภอวังน้อย
- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 32 ทางสายบางปะอิน - อยุธยา
- สิงห์บุรี ผ่านอำเภอบางปะหัน และอำเภอมหาราช

2. ทางหลวงสายรอง

- ทางหลวงหมายเลข 308 ทางสายแยกไปอำเภอบางปะอิน
- ทางหลวงหมายเลข 309 ทางสายวังน้อย - อยุธยา
- อ่างทอง ทางสายนี้ผ่านเขตอำเภอวังน้อย อำเภอบางปะอิน อำเภออุทัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอบางปะหัน และอำเภอบางบาล
- ทางหลวงหมายเลข 329 ทางสายหินกอง - บ้านภาชี

3. ทางหลวงจังหวัด

- ทางหลวงหมายเลข 3022 ทางสายพระพุทธบาท - อำเภอท่าเรือ
- ทางหลวงหมายเลข 3023 ทางสายท่าเรือ - ท่าลาน อยุธยา
- ทางหลวงหมายเลข 3053 ทางแยกหลังสถานีรถไฟ - สะพาน
ปรีดี - อ่าง
- ทางหลวงหมายเลข 3054 ทางหน้าสำนักแขวงอยุธยา
- ทางหลวงหมายเลข 3055 หน้าสำนักงานแขวงอยุธยา
- ถนนอุทอง
- ทางหลวงหมายเลข 3056 แยกจากทางหลวงหมายเลข 309
วังน้อย ไปอำเภออุทัย
- ทางหลวงหมายเลข 3057 สถานีรถไฟบางปะอิน - อำเภอ
บางปะอิน
- ทางหลวงหมายเลข 3058 ไปวัดอโยธยา

- ทางหลวงหมายเลข 3059 ไปวัดพญูเชิง
- ทางหลวงหมายเลข 3060 วัดภูเขาทอง - ลุมพินี
- เหนียดคล้องช้าง
  - ทางหลวงหมายเลข 3061 หันตรา - บ้านเกาะ
  - ทางหลวงหมายเลข 3063 ภาษี - นครหลวง
  - ทางหลวงหมายเลข 3195 ทางสายโพธิ์พระยา - อ่างทอง
- ท่าเรือ
  - ทางหลวงหมายเลข 3189 ทางแยกเข้าที่ว่าการอำเภอ
- วังน้อยเดิม
  - ทางหลวงหมายเลข 3412
  - ทางหลวงหมายเลข 3263

ทางรถไฟ

นอกจากทางรถยนต์แล้ว การคมนาคมทางรถไฟก็มีความสะดวก โดยมีทางรถไฟสายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือผ่าน อำเภอขามชะอิน อำเภอเมือง และแยกไปสายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสายภาคเหนือที่ อำเภอภาษี สู่อำเภอท่าเรือ และออกสู่จังหวัดสระบุรี

ทางเรือ

การคมนาคมทางน้ำ เคยเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของจังหวัด ก่อนที่จะมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกขึ้น และลดความสำคัญลง เนื่องจากทางรถยนต์และรถไฟ มีความสะดวก และรวดเร็วกว่า ปัจจุบันการคมนาคมทางน้ำใช้เพื่อการขนส่งสินค้า สินค้าที่ส่งจากทางตอนบนมายังกรุงเทพฯ จะขนส่งโดยทางน้ำ 95%

การกำหนดพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษากำหนดขึ้นจาก

1. พื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา และบริเวณพื้นที่โบราณสถาน
ซึ่งเกาะกลุ่มกันอยู่โดยรอบเขตเทศบาลเมือง
2. ฟังแสดงการใช้ที่ดิน เมืองพระนครศรีอยุธยา สำนักผังเมือง
3. ฟังโบราณสถานพระนครศรีอยุธยา และโบราณคดี
4. เส้นทางภายในเขตเทศบาล และพื้นที่โดยรอบ
5. อาคาร โบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับ สารูป (Image) และการมอง
(Visual) เมือง
6. จากการสำรวจ

เขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา ครอบคลุมพื้นที่ ภายในเกาะเมือง และ
พื้นที่นอกเกาะอีกบางส่วน รวมเป็นพื้นที่ เขตเทศบาล เมือง ทั้งหมด ประมาณ 14
ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 10 ตำบล โดยแยกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ตำบลที่อยู่ในเขตเทศบาลทั้งหมด ได้แก่ ตำบลหอรัตนไชย ตำบล
ท่าवासกรี ตำบลหัวรอ ตำบลกระมัง ตำบลประจักษ์
2. ตำบลที่มีพื้นที่อยู่ในเขตเทศบาลบางส่วน ได้แก่ ตำบลบ้านเกาะ
ตำบลคลองสระบัว ตำบลหันตรา ตำบลสวนพดู และตำบลเกาะเรียน

และเขตพื้นที่ศึกษายังกินบริเวณบางส่วนของตำบลบ้านป้อม ตำบลภูเขาทอง
ตำบลลำเกาล่ม ตำบลปากกราน ตำบลสวนพริก ตำบลไผ่ลิง และตำบลเกาะเรียน ด้วย

3.1.2 ลักษณะทั่วไปของเกาะพระนครศรีอยุธยา

สภาพพื้นที่ภูมิประเทศและการแบ่งเขตการปกครอง

ลักษณะพื้นที่ศึกษามีสภาพเป็นเกาะโดยมีแม่น้ำล้อมรอบพื้นที่ และบริเวณ
ใกล้เคียงโดยรอบเกาะ มีความสำคัญคือพื้นที่ภายในเกาะเมืองส่วนใหญ่เป็นบริเวณที่ตั้งเมืองเก่า
และมีเมืองใหม่เป็นชุมชนเกิดขึ้นแทรกซ้อน โดยมีแม่น้ำที่ล้อมรอบพื้นที่ ได้แก่

การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน (พ.ศ. 2527)

ที่พักอาศัย

การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมือง ส่วนใหญ่จะเป็นไปในด้านการพักอาศัย ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปตาม 2 ฝั่งแม่น้ำ และจะหนาแน่นบริเวณหัวรอ และกระจายตัวออกไปทางตลาดเจ้าพรหม การขยายตัวของที่พักอาศัยมีแนวโน้มกระจายตัวออกนอกเขตเทศบาล ตามเส้นทางคมนาคมทางบกเป็นส่วนใหญ่ เนื้อที่ของที่พักอาศัยที่อยู่ในเขตเทศบาลมีจำนวน 1758.8 ไร่ หรือร้อยละ 21.24 ของพื้นที่ทั้งหมดในเขตเทศบาล ส่วนพื้นที่นอกเขตเทศบาลมีพื้นที่อยู่อาศัยจำนวน 1385.4 ไร่

พาณิชยกรรม

บริเวณพาณิชยกรรมผสมรวมกับที่พักอาศัย โดยส่วนใหญ่จะหนาแน่นบริเวณตำบลหัวรอ หัวแหลม และหอรัตนไชย อาคารสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ ทั้งพาณิชย์และที่พักอาศัยการเติบโตเป็นไปอย่างช้ามาก ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตามแนวโน้มจะขยายไปทางด้านตะวันออก เพราะการเข้าถึงทางเส้นทางคมนาคมสะดวกกว่าบริเวณอื่น การใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมนี้ประมาณ 117.5 ไร่ หรือ เป็นร้อยละ 1.42 ของเนื้อที่ทั้งหมด นับว่าเป็นอัตราส่วนที่ต่ำมากต่อการเจริญเติบโตของเมือง บริเวณพาณิชยกรรม นอกเขตเทศบาลมีจำนวน 86.0 ไร่ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะเจริญมากขึ้นเรื่อย ๆ

อุตสาหกรรม

ทางด้านกิจการอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ ได้แก่ อุตสาหกรรมที่รองรับการเกษตร และอาจเป็นที่อยู่อาศัยไปในตัว อันได้แก่ โรงสีข้าว โรงเรีอียง โรงงานทำอิฐ และ อุตสาหกรรมเครื่องจักรกล เพื่อการเกษตรขนาดเล็กซึ่งอยู่บริเวณ โดยรอบเขตชุมชน โดยมีพื้นที่สำหรับอุตสาหกรรม นอกเขตเทศบาลจำนวน 100.3 ไร่ และในเขตเทศบาลจำนวน 270.6 ไร่ หรือ ร้อยละ 3.27 ของพื้นที่ทั้งหมดในเขตเทศบาล

พื้นที่ส่วนราชการ

ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ตั้งของราชการส่วนภูมิภาคจาก กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ และส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ ที่ตั้งและสำนักงานเทศบาล สถานที่ราชการเหล่านี้ตั้งอยู่บนถนนสายสำคัญ คือ ถนนโรจนะ ถนนศรีสรรเพชญ์ ถนนคู່ทอง ถนนป่าไทน และถนนบางเอียน เป็นที่ใช้สอยสำหรับสถานที่ราชการ จำนวน 452.5 ไร่ หรือร้อยละ 5.47 ของพื้นที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด

ศาสนสถานและโบราณสถาน

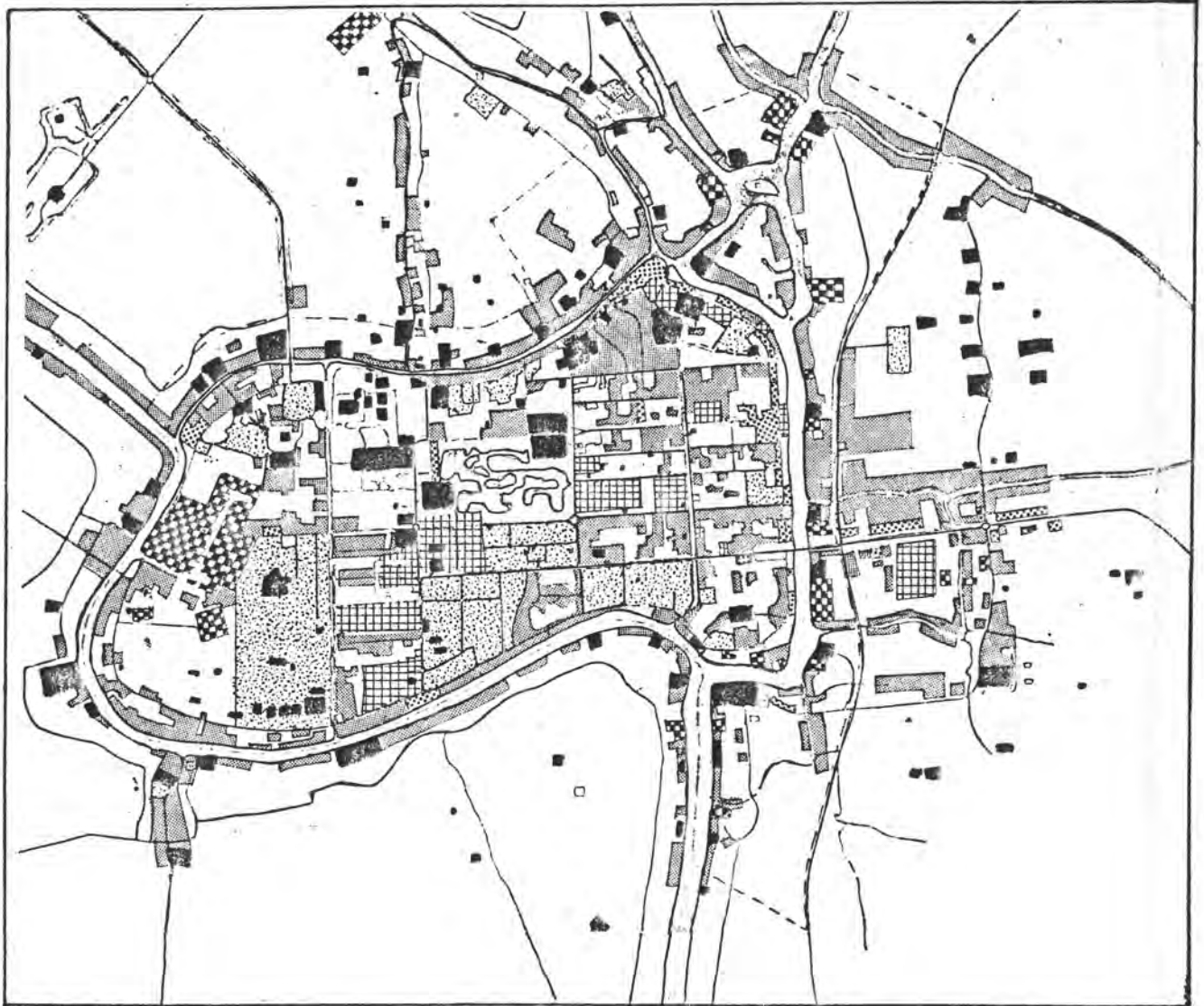
เนื่องจากเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเขตเมืองหลวงของไทยใน สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นจึงมีสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ อันเป็นโบราณสถานมากมายในสมัยนั้น เช่น ปราสาทราชวัง วัดวาอาราม และโบราณวัตถุที่สำคัญ ๆ โดยนอกเขตเทศบาลมี เนื้อที่ 436.8 ไร่ และในเขตเทศบาลมีพื้นที่ศาสนสถานและโบราณสถาน รวม 746.3 ไร่ หรือ ร้อยละ 9.02 ของพื้นที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด

สถานศึกษา

ในด้านการใช้ที่ดินเพื่อการศึกษาในระดับต่าง ๆ ของชุมชนเมืองนครศรีอยุธยา นั้นเป็นไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากมีนโยบายเพื่อจะให้เป็นศูนย์รวมทางด้านการศึกษา โดยมี เนื้อที่นอกเขตเทศบาล จำนวน 435.1 ไร่ และพื้นที่ศึกษาในเขตเทศบาลมีจำนวน 950.6 ไร่ หรือร้อยละ 11.48 ของพื้นที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด มีวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา และ วิทยาลัยเทคโนโลยีอาชีวศึกษา วิทยาเขต เกษตรกรรม พระนครศรีอยุธยา อันเป็นสถานศึกษา ระดับสูงสุดของจังหวัด ตั้งอยู่บนคู่งทอง ด้านทิศใต้ของชุมชน ส่วนโรงเรียนในระดับอนุบาล จนถึงมัธยมศึกษาทั้งของรัฐบาลและเอกชนมีอยู่ 33 แห่ง การใช้พื้นที่ในการศึกษาซึ่งมีมากรองจากพื้นที่อยู่อาศัย

สวนสาธารณะ

สวนสาธารณะที่สำคัญ อันถือเป็นบริเวณศูนย์กลางของชุมชน ได้แก่ บึงพระรามเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง และมีสนามกีฬาประชาชน ซึ่งอยู่ด้านเหนือ เนื้อที่สวนสาธารณะในเขตเทศบาลเมืองมีจำนวนทั้งสิ้น 201.3 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 2.43 ของเนื้อที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด

Scale (400m.)

- พักอาศัย
- สถานที่ราชการ
- สถาบันการศึกษา
- พานิชย์กรรม
- อุตสาหกรรม
- โบราณสถาน
- ที่ว่าง

แสดงการใช้ที่ดิน พ.ศ. 2527

ที่มา : สำนักผังเมือง

การศึกษาเพื่อวางแนวทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบริเวณเกาะพระนครศรีอยุธยา

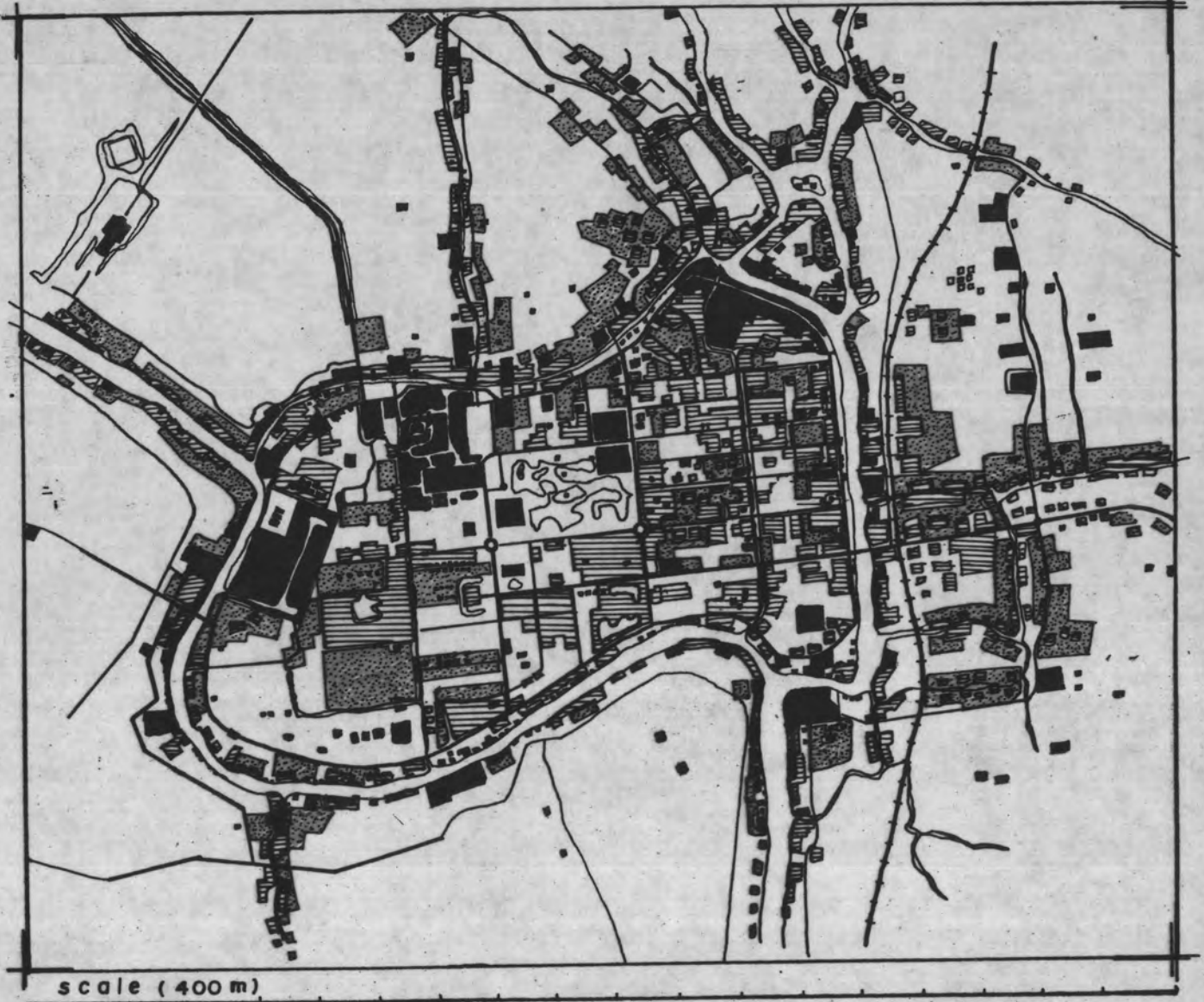
โดย นายอิทธิพงศ์ ต้นมณี

117007008

ตารางที่ 2 การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา (ปี 2527)

การใช้ที่ดิน	นอกเขต (ไร่)	ในเขต (ไร่)	ร้อยละ
ย่านพักอาศัย	1,385.4	1,758.8	21.24
ย่านการค้า	86.0	117.5	1.42
บริเวณราชการ	415.7	452.5	5.47
ย่านอุตสาหกรรม	100.3	270.6	3.27
โกดังสินค้า	6.3	-	-
ศาสนสถาน	436.8	746.3	9.02
สาธารณูปโภค	17.5	25.0	0.30
พักผ่อน สันทนาการ	-	201.3	2.43
เลี้ยงสัตว์	3.8	3.1	0.04
ถนน, ซอย	-	292.5	3.53
โรงเรียน, สถานศึกษา	435.1	950.6	11.48
แม่น้ำ, คลอง, บ่อ	-	1,012.5	12.23
ที่ว่าง	-	2,446.9	29.57
		8,277.6	100.00
		(13.24 ตร.กม.)	

(จาก : กองสำรวจ สำนักผังเมือง)

scale (400m)

- พ.ศ. 2496
- พ.ศ. 2509
- พ.ศ. 2527

การขยายตัวของเมืองในช่วง ปี พ.ศ. 2496 - 2527

เหนือ

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ และ วัสดุภาคสนาม

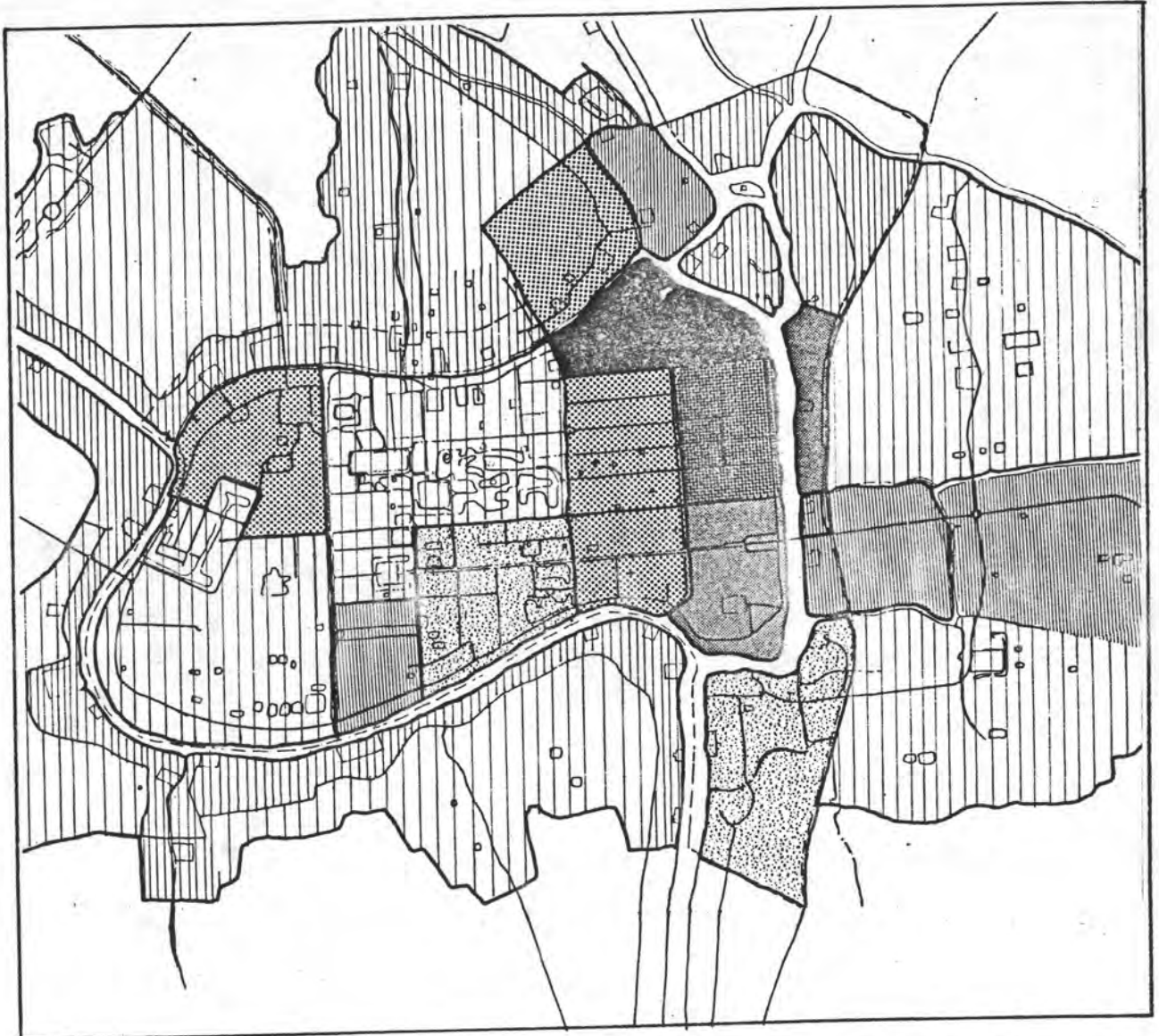
การศึกษาเพื่อวางแผนทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบริเวณเกาะพระนครหรืออยุธยา

โดย นายอิทธิพงศ์ คันมณี

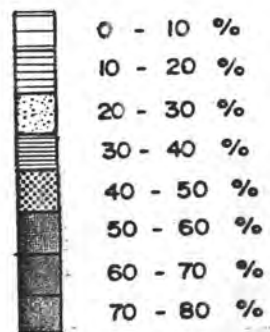
ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบการใช้ที่ดินบริเวณเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา
ในปี พ.ศ. 2509 2520 2527

การใช้ที่ดิน	พ.ศ. 2509	ร้อยละ	พ.ศ. 2520	ร้อยละ	พ.ศ. 2527	ร้อยละ
ที่พักอาศัย	990.6	19.49	1569.8	19.2	1758.8	21.24
การค้า	89.7	1.77	109.9	1.35	117.5	1.42
ราชการ	258.5	5.09	382.9	4.69	452.5	5.47
อุตสาหกรรม	254.6	5.02	335.8	4.11	270.6	3.27
โกดังเก็บสินค้า	14	0.28	11	0.13	-	-
โรงเรียน	505.1	9.95	926	11.34	950.6	11.48
ศาสนสถาน	-	-	787.2	9.63	746.3	9.02
สาธารณูปโภค	-	-	21.4	0.26	25	0.30
พักผ่อน สันทนาการ	-	-	154.7	1.89	201.3	2.43
เลี้ยงสัตว์	2969.5	58.43	4	0.05	3.1	0.04
ถนนซอย	-	-	359.7	3.18	292.5	3.53
แม่น้ำ คลองบ่อ	-	-	362.5	4.43	1012.5	12.23
ที่ว่าง	-	-	3249.1	39.74	2446.9	29.57
	-	-	8174.9	-	8277.6	-

scale(400m)

แสดง

EXISTING BUILDING COVERAGE

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ และ สำรวจ

การศึกษาเพื่อวางแนวทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบริเวณเกาะพระนครศรีอยุธยา

โดย นายอิทธิพงศ์ สันมณี

การคมนาคมขนส่ง

- การเข้าถึงพื้นที่ศึกษา บริเวณพื้นที่ศึกษาสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ 3

เส้นทาง คือ

1. เส้นทางรถยนต์ เป็นเส้นทางที่ได้รับความนิยมในการใช้มากที่สุด เนื่องจากมีความสะดวกและรวดเร็ว และยังให้ความสะดวกในด้านการเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างสมบูรณ์ เส้นทางรถยนต์ที่มุ่งสู่เกาะเมืองอยุธยา มี 3 เส้นทางหลัก คือ

1.1 ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 32 และ 309 จากกรุงเทพฯ และแยกเข้าสู่เส้นทางหมายเลข 309 มุ่งสู่เกาะเมือง ทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง ที่ตำบลหอรดไชย โดยข้ามแม่น้ำป่าสัก ที่สะพานปรีดี-ธำรง เป็นเส้นทางที่ได้รับความนิยมมากที่สุด เนื่องจากเป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และเกาะเมืองอยุธยาโดยตรง ถนนสาย 309 เป็นถนนคอนกรีต 4 เลน มีเกาะกกลางถนนและไหล่ทาง

1.2 เส้นทางหมายเลข 309 จากอ่างทอง มุ่งสู่เกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา ทางด้านทิศเหนือ และเข้าสู่เกาะเมืองที่ตำบลท่าวาสุกรี เป็นถนนราดยาง แอสฟัลท์ 2 เลน มีไหล่ทาง

1.3 เส้นทางหมายเลข 3263 มาจากสุพรรณบุรี มุ่งสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ทางด้านทิศตะวันตก และมุ่งสู่เกาะเมืองที่ตำบลประดู่ชัย เป็นถนนราดยางแอสฟัลท์ 2 เลน มีไหล่ทาง

2. เส้นทางรถไฟ ระยะทางรถไฟ อยุธยา-กรุงเทพฯ เท่ากับ 72 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่ได้รับความนิยมอย่างสูงเส้นทางหนึ่ง จนปัจจุบันไม่เพียงพอต่อความต้องการในช่วงโมงเร่งด่วน ช่วงเช้าและช่วงเย็น จึงน่าจะได้รับการเพิ่มเที่ยวพิเศษ สำหรับผู้ที่ต้องการมาท่องเที่ยวชมโบราณสถานโดยเฉพาะ

แผนภูมิ 2 พาหนะในการเดินทาง (เหี่ยวมา) ของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ร้อยละ

100

95

90

85

80

75

70

65

60

55

50

45

40

35

30

25

20

15

10

5

0

พาหนะในการเดินทาง

รถส่วนตัว

รถกระบะขนาดเล็ก

รถไฟ

เรือ

แท็กซี่

รถทัวร์นำเที่ยวปรับอากาศ

รถทัวร์นำเที่ยวธรรมดา

รถโดยสารประจำทาง

เช่ารถโดยสารขนาดใหญ่

เช่ารถโดยสารขนาดเล็ก

อื่นๆ

ไม่ตอบ

ชาวไทย

ชาวต่างประเทศ

3. เส้นทางน้ำ มีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี ระบบการขนส่งทางน้ำ ลดความสำคัญลงไป เนื่องจากมีเส้นทางรถยนต์ผ่าน ซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า ดังนั้นเรือโดยสารจึงล้มเลิกไป คงเหลือแต่เรือขนส่งสินค้า เรือจ้าง และเรือทัศนศึกษาเท่านั้น

- การคมนาคมขนส่งภายในพื้นที่ ในบริเวณพื้นที่ศึกษา มีการคมนาคมติดต่อภายในพื้นที่ได้ 2 ลักษณะ คือ

1. เส้นทางรถยนต์ ถนนในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาเป็นลักษณะทางหลวงชั้นที่ 3 มีจำนวนทั้งสิ้น 33 สาย⁸ ได้แก่

ลำดับที่	ชื่อถนน	พื้นผิว	ความกว้าง (เมตร)	ความยาว (เมตร)
1	ถนนอุทอง	ราดยางแอสฟัลท์	8	11,340
2	ถนนบางเอียน	ราดยางแอสฟัลท์	7	1,250
3	ถนนป่าไทร	ราดยางแอสฟัลท์	8	2,400
4	ถนนโรจนะ	ราดยางแอสฟัลท์, เกาะ กลางถนน (สายคู่)	17	2,190
5	ถนนนเรศวร	ราดยางแอสฟัลท์	10	2,550
6	ถนนป่ามะพร้าว	ราดยางแอสฟัลท์	7	1,430
7	ถนนชฎิน	ราดยางแอสฟัลท์	7	1,630
8	ถนนศรีสรรเพชญ์	ราดยางแอสฟัลท์, เกาะ กลางถนน (สายคู่)	17	2,580
9	ถนนริมคลองท่อ	ลูกรัง	6	2,110
10	ถนนริมคลองมะขามเรียง	ราดยางแอสฟัลท์	8	1,520

⁸เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2527

ลำดับที่	ชื่อถนน	พื้นที่	ความกว้าง (เมตร)	ความยาว (เมตร)
11	ซอยกลาไหม	ลาดยางแอสฟัลท์	6	420
12	ถนนซอยข้างสถานีตำรวจ วังโบริราณ	ลาดยางแอสฟัลท์	6	480
13	ถนนซอยข้างศาลากลาง ด้านซ้าย	ดินลูกรัง	6	490
14	ถนนซอยเข้าทัณฑสถานวัยหนุ่ม	ดินลูกรัง	6	320
15	ถนนซอยด้านข้างทัณฑสถาน วัยหนุ่ม	ดินลูกรังทั้ง 2 ข้าง	6	1,000
16	ถนนซอยด้านหลังโรงพยาบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	ดินลูกรัง	6	290
17	ถนนซอยท่าทราย	ลาดยางแอสฟัลท์	6	370
18	ถนนซอยเข้าโรงเรียนจีน	ลาดยางแอสฟัลท์	6	500
19	ถนนซอยข้างเรือนจำด้านขวา	ลาดยางแอสฟัลท์	6	150
20	ถนนซอยข้างเรือนจำด้านซ้าย	ลาดยางแอสฟัลท์	6	140
21	ถนนซอยข้างวังจันทร์เกษม ด้านซ้าย	ลาดยางแอสฟัลท์	6	180
22	ถนนซอยหลังเรือนจำหลังวัง จันทร์เกษม	ลาดยางแอสฟัลท์	6	290
23	ถนนซอยข้างตึกเจ้าสามพระยา	ดินลูกรัง	6	280
24	ถนนซอยเข้าวังพระรามและ หน้าตึกแถว อาคารพิบูลย์ สงเคราะห์ราษฎร	ลาดยางแอสฟัลท์	6	640

ลำดับที่	ชื่อถนน	พื้นที่	ความกว้าง (เมตร)	ความยาว (เมตร)
25	ถนนซอยแยกจากถนนโรจนะ ถึงถนนอุทอง ด้านแม่น้ำ เจ้าพระยา	ถนนลูกรัง	6	540
26	ถนนซอยเข้าวัดสุวรรณดาราราม	ลาดยางแอสฟัลท์	3	390
27	ถนนซอยหอรตน์ไชย	ลาดยางแอสฟัลท์	6	1,250
28	ถนนซอยจากถนนป้ามะพร้าว ถึงถนนบางเอียน	ดินลูกรังและยางแอสฟัลท์	6	900
29	ถนนซอยข้างโรงเรียนประดิษฐ์	ลาดยางแอสฟัลท์	6	540
30	ถนนซอยผ่านหน้าศาลาตรีมุข จากถนนอุทองถึงถนน ศรีสรรเพชญ์	ลาดยางแอสฟัลท์	6	520
31	ถนนในบริเวณพระราชวัง โบราณถึงวัดพระนอน (วัดโลกสุทธาวาส)	ถนนคอนกรีต	6	900
32	ถนนจากสะพานมหาราช ไปวัดสามวิหาร	ลาดยางแอสฟัลท์	6	950
33	ถนนคลองมะขามเรียว ฝั่งตะวันตก	ลาดยางแอสฟัลท์	6	1,520
				42,060

โดยมี ถนนคอนกรีตจำนวน 2 สาย ยาว 900 เมตร

ถนนลาดยางแอสฟัลท์จำนวน 22 สาย ยาว 33,410 เมตร

ถนนลูกรังจำนวน 9 สาย ยาว 4,800 เมตร

ถนนภายในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จากการสำรวจพบว่า ปริมาณการจราจรภายในเขตเทศบาลเมือง เป็นไปด้วยความคล่องตัว และเพียงพอต่อความต้องการ จะมีเฉพาะบางบริเวณเท่านั้นที่มีปัญหาในช่วงโมงเร่งด่วน การจราจรจะติดขัดบ้าง ได้แก่ ถนนนเรศวร บริเวณตลาดเจ้าพรหม และถนนอุทอง บริเวณตลาดหัวรอเท่านั้น ส่วนในบริเวณอื่น ปัญหาเรื่องการติดขัดของการจราจรมีน้อย จะมีก็ปัญหาคุณภาพพื้นผิวของจราจร การประชิดโบราณสถาน เช่นถนนบริเวณวัดเขยิบ ปัญหาเรื่องความรับผิดชอบในการใช้ถนนร่วมกัน อันเนื่องมาจากการปล่อยให้รถบรรทุกขนาดใหญ่เข้ามาวิ่งได้ภายในพื้นที่เกาะเมือง ซึ่งมีผลทำให้เกิดการสะเทือน และอาจเป็นอันตรายต่อโบราณสถานได้ ดังนั้น จึงควรได้รับการวางแผนกำหนดสร้างทางเลี่ยงเกาะเมืองเป็นการเร่งด่วน

2. เส้นทางเรือ เส้นทางน้ำภายในพื้นที่ศึกษา ถือว่าเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญในแง่ความงามของภูมิทัศน์เมืองเส้นทางหนึ่ง ส่วนความสำคัญในแง่การขนส่งได้ลดความสำคัญลงเนื่องจากมีเส้นทางบกซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า ปัจจุบันยังคงเหลือแต่เรือขนส่งสินค้า เรือจ้างและเรือทัศนาจร แม่น้ำสายหลักคือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี ส่วนลำคลองเดิมซึ่งมีอยู่มากมาย ปัจจุบันตื้นเขินเป็นส่วนมาก น่าจะได้มีการขุดลอกบูรณะปรับปรุงเพื่อประโยชน์ทางด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเพื่อประโยชน์ทางการระบายน้ำและการคมนาคม

ประชากร

ประชากรในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2531 มีจำนวนทั้งสิ้น 62,692 คน อัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรภายในเขตเทศบาล มีอัตราเพิ่มของจำนวนประชากรภายในเขตเทศบาล มีอัตราการเพิ่มที่ลดลง โดยจะเห็นได้จาก ในปี พ.ศ. 2529 มีประชากรในเขตเทศบาลทั้งสิ้น 60,511 คน และในปี พ.ศ. 2530 มีประชากรในเขตเทศบาล 61,076 คน

ตารางที่ 4 ประชากรในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา

ลำดับที่	ชื่อตำบล	ราษฎร (คน)	หลังคาเรือน
1	ตำบลหอรบไชย	13,907	3,443
2	ตำบลหัวรอ	12,630	485
3	ตำบลประตูลี้	24,404	2,784
4	ตำบลท่าวาสุกรี	6,344	2,453
5	ตำบลกระมัง	1,954	1,407
6	ตำบลสวนพลู	1,292	210
7	ตำบลเกาะเรียน	351	45
8	ตำบลหันตรา	690	45
9	ตำบลคลองสระบัว	301	209
10	ตำบลบ้านเกาะ	819	97
		62,692	

สุขาภิบาลอยุธยา

1. ตำบลไผ่ลิง	10,542	2,086
2. ตำบลหันตรา หมู่ 5	995	120
3. ตำบลคลองสวนพลู หมู่ 1, 2	1,443	180

* ทำเนียบท้องที่ พ.ศ. 2531 กองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย.

ตารางที่ 5 จำนวนประชากรและอัตราการเปลี่ยนแปลง ในเขตและนอกเขตเทศบาลเมือง นครศรีอยุธยา พ.ศ. 2525-2531

ปี พ.ศ.	ในเขต	อัตรา การเพิ่ม	นอกเขต	อัตรา การเพิ่ม	รวม	อัตรา การเพิ่ม
2525	53,991	3.41	53,871	1.58	107,862	2.48
2526	55,319	2.46	54,310	0.81	109,629	1.64
2527	56,963	2.97	55,136	1.52	112,099	2.25
2528	59,214	3.95	55,893	1.37	115,107	2.68
2529	60,511	2.19	56,653	1.36	117,164	1.79
2530	61,076	0.93	57,336	1.21	118,412	1.07
2531	62,692					

: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

การบริการทางสังคม

สาธารณูปโภค⁹

1. กิจการไฟฟ้า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รับบริการการใช้ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา มีผู้ใช้บริการ 13,953 ครัวเรือน ปริมาณไฟที่ใช้ 12,720,000 กิโลวัตต์ ต่อชั่วโมง
2. กิจการประปา การให้บริการด้านประปา ในบริเวณเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา ดำเนินการโดยฝ่ายการประปา เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา มีความสามารถในการกรองน้ำได้ 4,800 ลูกบาศก์เมตร ต่อวัน หรือ 144,000 ลูกบาศก์เมตร ต่อเดือน ปริมาณน้ำประปาที่บริการต่อวัน 8,600 ลูกบาศก์เมตร จำนวนครัวเรือนที่รับบริการน้ำประปาในปัจจุบัน 5,477 ครัวเรือน
3. การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ฝ่ายป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยขึ้นอยู่กับเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา มีรถดับเพลิง จำนวน 6 คัน รถบรรทุกน้ำ 1 คัน เรือดับเพลิง 2 ลำ และมีเครื่องสูบน้ำดับเพลิงชนิดหาม จำนวน 6 เครื่อง
4. การกำจัดขยะมูลฝอย การกำจัดขยะมูลฝอยเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยตรง มีพนักงานรักษาความสะอาด 57 คน รถขนขยะ 4 คัน ปริมาณขยะที่ขน จำนวน 10 ตัน ต่อวัน นำไปทิ้งในพื้นที่โล่งอยู่นอกเขตเทศบาล เนื้อที่รวม 10 ไร่

การบริการทางสาธารณสุข และบริการสังคม

การแพทย์และสาธารณสุข¹⁰ ในเขตเทศบาลเมืองฯ มีโรงพยาบาลและสถานบริการด้านสาธารณสุขขนาดใหญ่ของรัฐบาลอยู่ 4 แห่ง คือ

⁹ที่มา กองวิจัย สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

¹⁰ที่มา กองวิจัย สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

- โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา
- สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ศูนย์บริการสาธารณสุข เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา
- หน่วยกามโรค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สถานที่พักผ่อนหย่อนใจมี 3 แห่งคือ

- สวนสาธารณะ บึงพระราม ตำบลประตูลี เนื้อที่ประมาณ 274 ไร่

ตั้งอยู่เป็นเอกเทศ ดำเนินการโดยเทศบาล

- อุทยานประวัติศาสตร์สวนสมเด็จพระเจ้า ตำบลประตูลี
- สนามเด็กเล่น ตำบลหอรบไชย มีเนื้อที่ประมาณ 1 งาน

50 ตารางวา อาศัยที่ดินแนวทางการทาง พระนครศรีอยุธยา มีเทศบาลเป็นผู้ดำเนินการ นอกจากนี้ยังมีสนามกีฬาประชาชน ตั้งอยู่ตำบลท่าวาสุกรี มีพื้นที่ 16 ไร่ ตั้งอยู่เป็นเอกเทศ ดำเนินการโดยเทศบาล

การท่องเที่ยว

จังหวัดอยุธยาเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นที่ตั้งเมืองหลวงเก่าที่สำคัญยิ่งของไทย ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ จึงเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญของตลาดการท่องเที่ยว การศึกษา และ ดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย

ในปัจจุบัน การท่องเที่ยวได้รับการส่งเสริมอย่างมาก นับตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เริ่มแผนพัฒนาฉบับที่ 6 รัฐบาลได้เน้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นที่มาของการนำเงินเข้าประเทศแหล่งใหญ่ และนอกจากนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติแล้ว กลุ่มนักท่องเที่ยวที่สำคัญอีกกลุ่มคือ นักท่องเที่ยวชาวไทย ซึ่งเป็นการเผยแพร่ความรู้ เอกลักษณ์ของความเป็นไทย และนำรายได้ หมุนเวียนเข้าสู่ท้องถิ่น และสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ คนไทยทุกคนสมควรที่จะต้องมาเยี่ยมชม กรุงศรีอยุธยาให้ได้

กลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาเยี่ยมชมในพื้นที่เกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยา สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. คนไทย เป้าหมายหลักเป้าหมายหนึ่งตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ คือการให้ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม
ของชาติให้แก่ประชาชน นักเรียน นิสิต และนักศึกษา ซึ่งอยุธยาเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ
แห่งหนึ่งของความรู้ความเข้าใจในเชิงวัฒนธรรมไทย

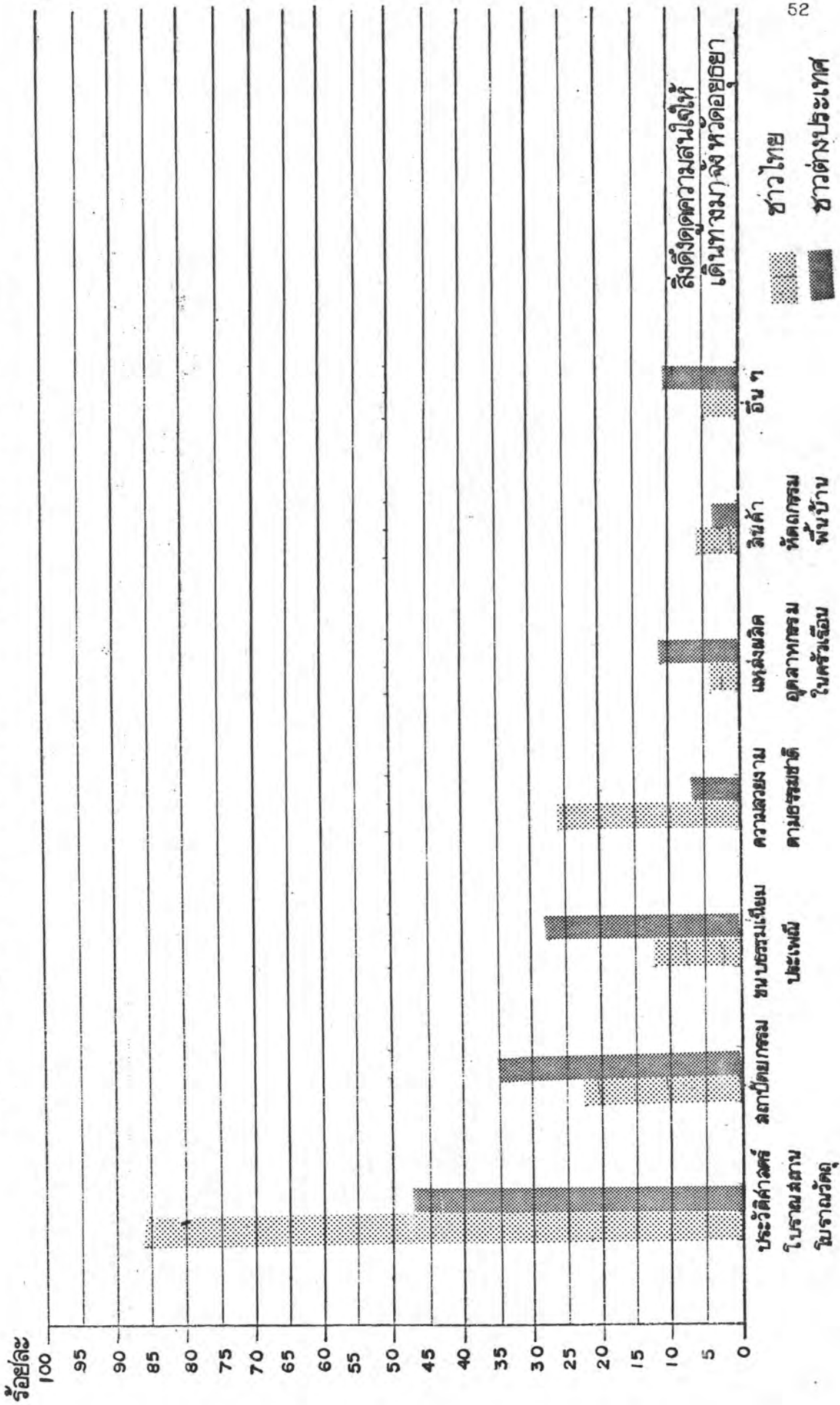
จากการสำรวจการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียง โดยภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า จุดประสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวไทย กว่าครึ่ง เดินทาง
มายังจังหวัดอยุธยา เพื่อการพักผ่อน โดยมีถึง 54% รองลงมาคือ จุดประสงค์เพื่อ
ทัศนศึกษา จำนวน 39.3% และสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยมากที่สุด คือ
ทางด้านประวัติศาสตร์โบราณสถาน และโบราณวัตถุ มีถึง 85.19% และอันดับสองของ
ความสนใจที่มาร่วมชมเมืองอยุธยา คือ ความสวยงามตามธรรมชาติ และสถาปัตยกรรม

ส่วนสถานที่ที่ได้รับความสนใจสำหรับนักท่องเที่ยวไทย ถ้านับเฉพาะ
ในบริเวณพื้นที่ศึกษา ปรากฏว่า วิหารมงคลบพิตร ได้รับความสนใจมากเป็นอันดับที่ 1
รองลงมาได้แก่ วัดพนัญเชิง และวัดพระศรีสรรเพชญ์ ตามลำดับ

2. ชาวต่างชาติ ชาวต่างชาติที่มาเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
มีปัจจัยที่สำคัญขึ้นอยู่กับ การชักจูง ส่งเสริมการท่องเที่ยว และการโฆษณาประชาสัมพันธ์
ของการท่องเที่ยว สายการบิน บริษัทนำเที่ยว และชื่อเสียงของอยุธยา ซึ่งถ้าอยุธยา
ได้รับการพัฒนาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม จะเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยว และเป็นตลาดสำคัญ
สำหรับการท่องเที่ยวในภาคพื้นเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรุงศรีอยุธยา กำลังได้รับการ
พิจารณาให้ขึ้นทะเบียนมรดกโลก¹¹

¹¹จากแผนแม่บท โครงการอนุรักษ์ และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา
และบริเวณใกล้เคียง ตามข้อเสนอการใช้ที่ดินของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ตามคำสั่ง
กรมศิลปากร พ.ศ. 2530.

แผนภูมิ 3 สิ่งดูความสนใจให้เดินทางมาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของชาวไทย และชาวต่างประเทศ

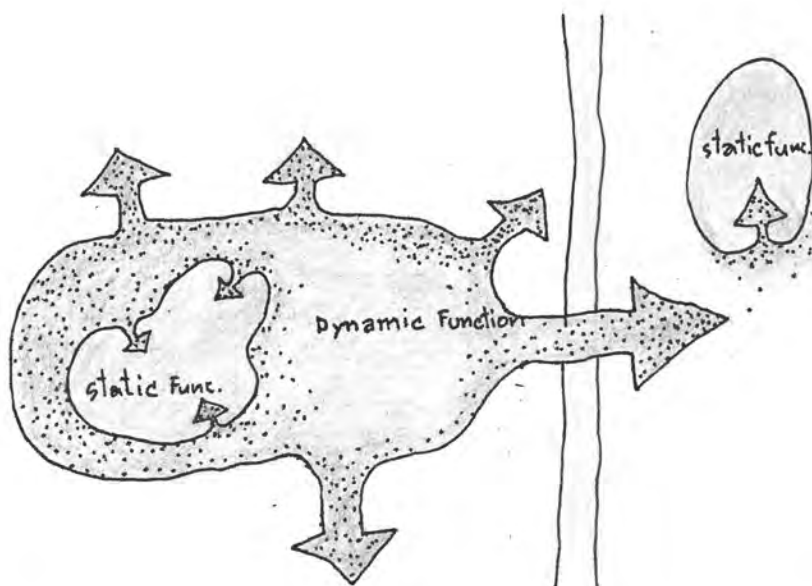
จากการสำรวจการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัด พระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียง โดยภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรปมากถึง 68.93% กลุ่มประเทศรองลงมาได้แก่ ชาวอเมริกัน และชาวเอเชีย ตามลำดับ และ จุดประสงค์ของการมาท่องเที่ยวของชาวต่างชาติเกือบทั้งหมด มีจุดประสงค์เพื่อการพักผ่อน และทัศนศึกษา โดยคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ได้ 56.76 และ 56.31 ตามลำดับ

สิ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ คือ ความสนใจ ในด้านของประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยมีถึง 42.65% รองลงมา คือ ความสนใจทางด้านสถาปัตยกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

ส่วนสถานที่ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ ถ้านับ เฉพาะในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ วิหารพระมงคลบพิตร เช่นเดียวกับกลุ่มนักท่องเที่ยวไทย และ รองลงมาคือ หมู่บ้านชาวต่างชาติ และวัดใหญ่ชัยมงคล ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการท่องเที่ยวจะนำผลดีมาให้ต่อเศรษฐกิจ ภายในพื้นที่พระนครศรีอยุธยาก็ตามที แต่สิ่งที่ควรระวังไว้เป็นอันดับแรกเสมอ คือ การท่องเที่ยว นั้นถือเป็นเพียงผลพลอยได้ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการมีทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์ของตนเองเท่านั้น การท่องเที่ยวไม่ใช่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด จนถึงขนาด ต้องปรุงแต่งวัฒนธรรมของเราเอง แต่น่าจะเป็นไปตามวิวัฒนาการทางสังคม เป็นการปรับตัว เพื่อการพัฒนาสังคมบนพื้นฐานของความถูกต้อง และเหมาะสมในความเป็นไทย

ในขณะที่เมืองใหม่ในปัจจุบันมีความเคลื่อนไหว (Dynamic function) และขยายตัวเพิ่มมากขึ้น แต่พื้นที่ในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ก็มีความสำคัญที่จะต้อง เก็บรักษาไว้ควบคู่กันไปด้วย ดังนั้น สภาพเมืองเก่าที่มีความหยุดนิ่ง (Static Function) และเมืองใหม่ซึ่งปัจจุบันมีการเคลื่อนไหว จำเป็นจะต้องได้รับการเชื่อมโยง และสร้างความ กลมกลืนโดยการออกนโยบายในการคุ้มครอง และควบคุมการใช้พื้นที่ทางกายภาพ เพื่อรักษา สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการมอง (Visual Perception) รูปแบบของอาคาร และกำจัด สิ่งที่มีความขัดแย้งกัน (Conflict) ในด้านของสถาปัตยกรรมต่างสมัย

3.2 ความเปลี่ยนแปลงในทัศนียภาพและรูปแบบของเมืองอยุธยา

3.2.1 ทัศนียภาพและรูปแบบดั้งเดิมของเมืองในยุคกรุงเก่า

3.2.1.1 ทำเลที่ตั้งและการเกิดเมือง

กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภาคกลางของประเทศไทยที่อุดมสมบูรณ์ บริเวณโดยรอบเกาะพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ลุ่ม ไม่มีภูเขา มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี จึงมีความสะดวกอย่างยิ่งทั้งด้านการคมนาคมทางน้ำ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากปากอ่าวไทย ทำให้สะดวกต่อการติดต่อกับชาวต่างชาติ ทางด้านการค้าขายแลกเปลี่ยน และเป็นเมืองท่าที่สำคัญในอดีต

ทำเลที่ตั้ง	ทิศเหนือ	เป็นเมืองลพบุรี	อ่างทอง
	ทิศตะวันตก	เป็นเมืองสุพรรณบุรี	

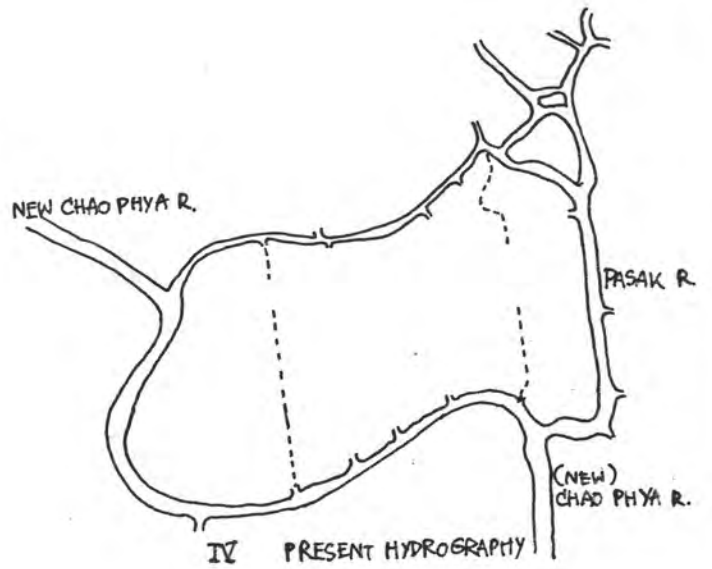
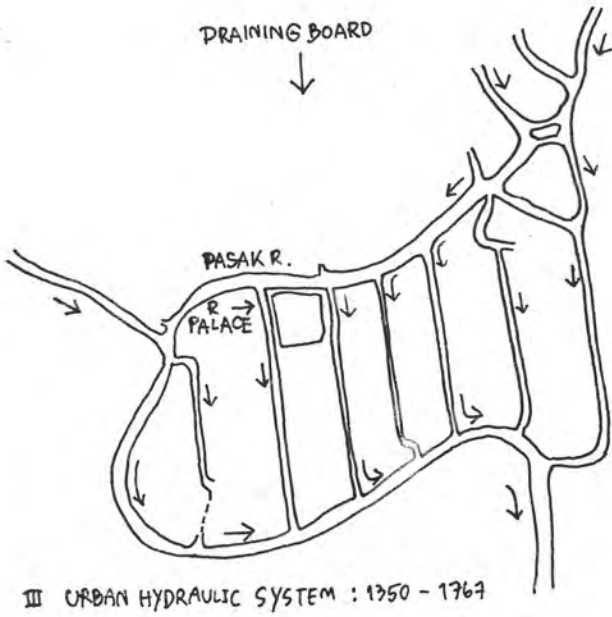
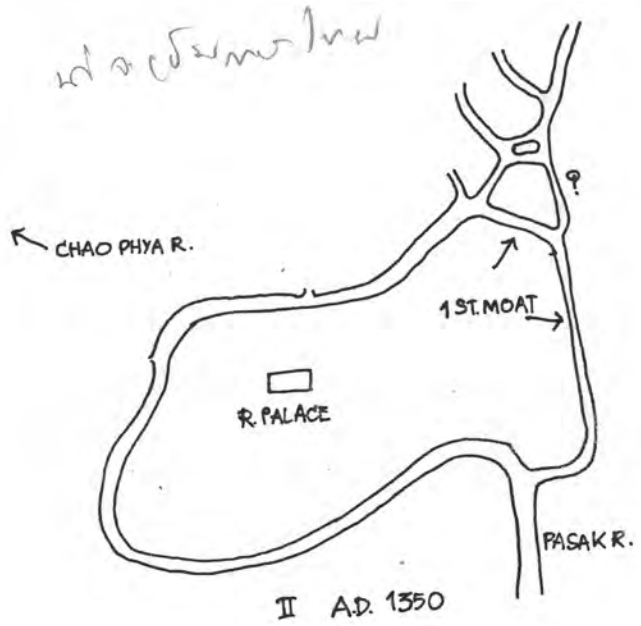
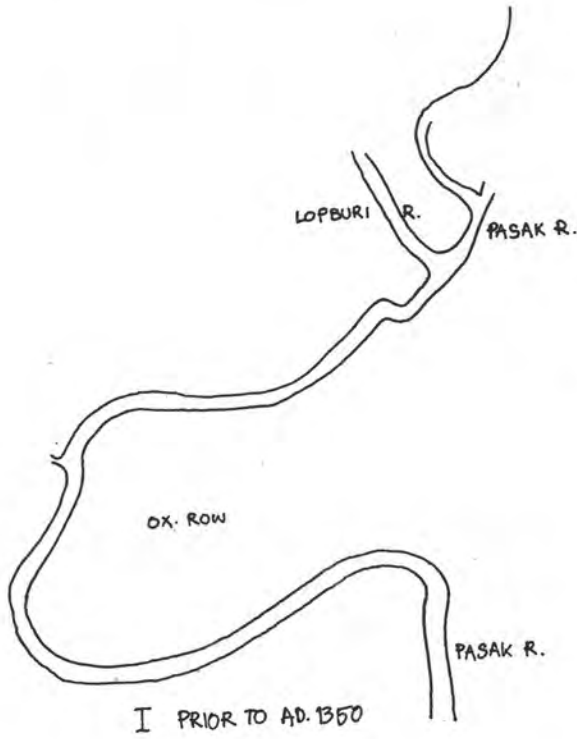
โดยระยะเวลาในการเดินทางจากพระนครศรีอยุธยาไปทั้ง 2 เมือง
นั้นใช้เวลาเท่ากัน

กรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนา
ขึ้นที่หนองโสนเมื่อ พ.ศ. 1893 นั้น เป็นราชธานีของไทยนานถึง 417 ปี มีพระมหากษัตริย์
สืบต่อกันมาถึง 33 พระองค์ ยังไม่มีราชธานีใดของไทยในแหลมทองที่จะมีอายุยืนนานเท่ากับ
พระนครศรีอยุธยานี้สักแห่งเดียว ตลอดระยะเวลาของการเป็นราชธานีนั้น กรุงศรีอยุธยา
เคยเจริญรุ่งเรือง และยิ่งใหญ่ไม่แพ้ใครอื่นใดในเอเชียอาคเนย์ในสมัยเดียวกัน

จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ จะเป็นซากโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้ขุดค้น
ตลอดจนหลักฐานจากบันทึกของชาวต่างประเทศ ผู้เคยเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรไทย
สมัยนั้นเขียนเป็นภาษาต่าง ๆ จำนวนหลายร้อยเล่ม และภาพเขียนเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา
สถานที่และชีวิตของชาวกรุงซึ่งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ต่างประเทศ ล้วนบอกให้ทราบถึงสภาพของ
กรุงศรีอยุธยาในครั้งกระนั้นว่า เป็นนครที่ใหญ่โตมั่งคั่งสมบูรณ์ บ้านเมืองสวยงามด้วย
พระมหาปราสาทราชวัง วัดวาอารามและแม่น้ำลำคลองมีพลเมืองคับคั่งมีพ่อค้าต่างประเทศ
เข้ามาทำการค้าขาย และเจริญสัมพันธไมตรีไม่ขาดสาย

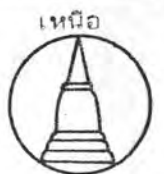
หลังจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สร้างพระราชวังใหม่เรียบร้อยแล้ว
ได้ขุดคลองคูเมืองจากแม่น้ำลพบุรี ตั้งแต่หัวรอไปจดแหลมบางกะจะเหนือวัดพันธุเชิง เรียกว่า
คูขื่อหน้า ซึ่งทุกวันนี้กลายเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ เรียกกันว่า แควป่าสัก ภูมิสถานของเมือง
จึงแบ่งออกเป็นสองเกาะตั้งแต่นั้นมา นอกจากนั้นยังมีการขุดคลองใหญ่อีก 6-7 สาย ขนานไป
กับลำคูขื่อหน้า เพื่อใช้เป็นทางคมนาคมภายในเมืองและระบายสิ่งโสโครกลงลำน้ำใหญ่ด้วย

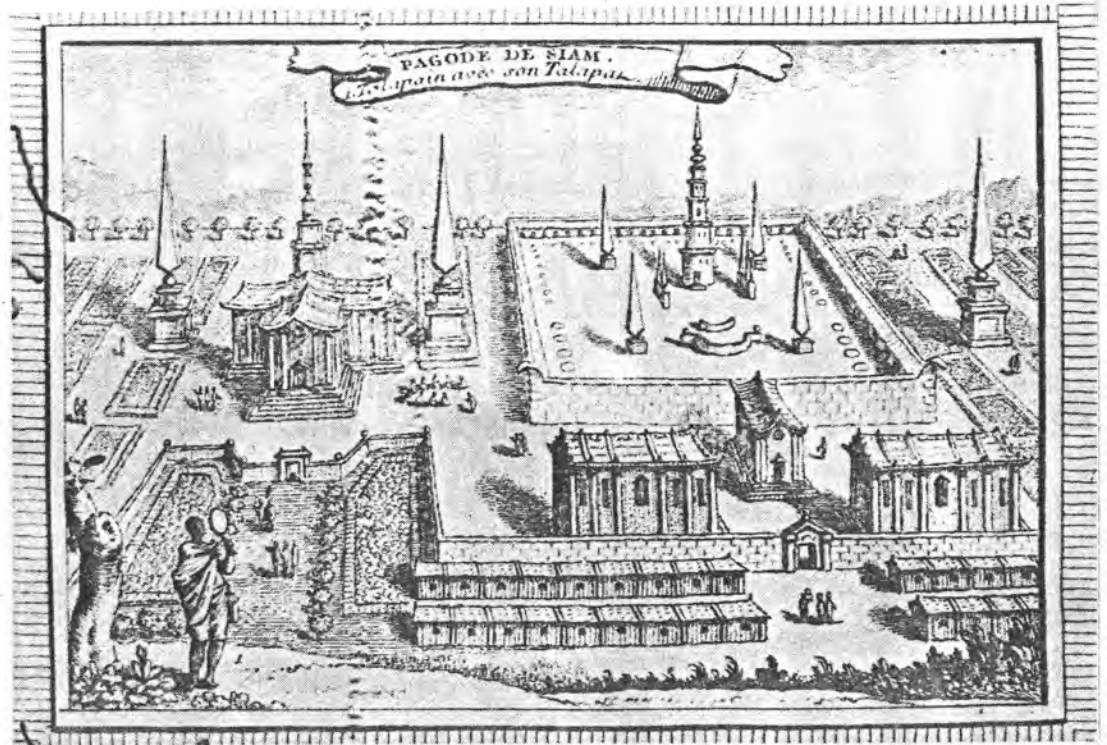
จากแผนที่โบราณสถานที่ชาวต่างชาติได้ทำไว้ ประกอบกับแผนที่ซึ่ง
กรมโยธาเทศบาล ได้สำรวจและถ่ายรูปทางอากาศ จะเห็นได้ว่าภายในเกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยาเต็มไปด้วยลำคลองที่ขุดไว้อย่างมีระเบียบ และมีการถ่ายเทน้ำอย่างดี แต่ใน
ปัจจุบันนี้ ลำคลองเหล่านั้นส่วนใหญ่ถูกถม จนต้นเงินไปเกือบหมดแล้ว จากเอกสารต่าง ๆ
ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ได้พรรณาสภาพของพระนครศรีอยุธยาไว้หลายแห่ง
หลายมุม ตั้งแต่ นายสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ได้สรุปไว้ในข่าวสารสำนักผังเมือง ฉบับที่ 9
กรกฎาคม พ.ศ. 2508 ดังต่อไปนี้

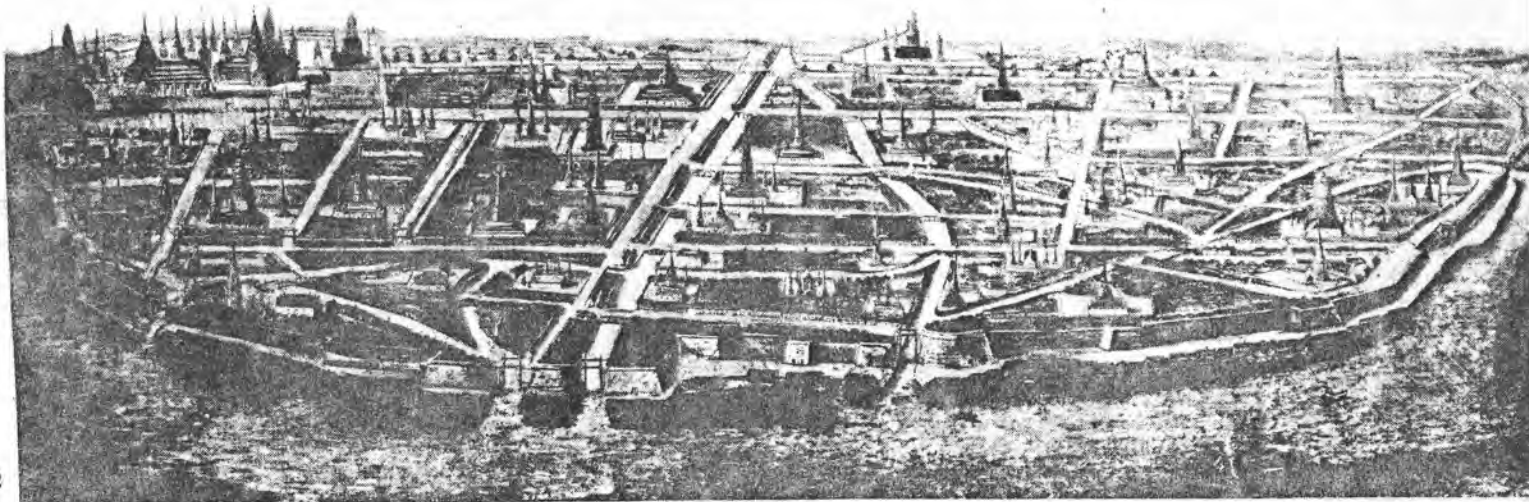
แต่คง

ความเป็นมาของผังเมืองอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ 1893 เป็นต้นมา

ภาพวาดแสดงให้เห็นหมู่วัดวาอารวมในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นภาพวาดของชาวฝรั่งเศส
ที่ดำเนินทอศิลปกรรมไทยออกเป็นเช่นนี้ (ภาพ : หลอดหมายเหตุ กรมศิลปากร)

ทัศนียภาพพระนครศรีอยุธยา รูปเขียนสีน้ำมันโดยชาวฮอลันดาในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

แต่เดิม อยุธยาเป็นเกาะเล็ก ๆ ตั้งอยู่กลางแม่น้ำและมีเกาะอื่น ๆ ล้อมรอบ (La Loubare) ถึงลำคลองใหญ่ ซึ่งถูกตัดอย่างมีระเบียบ จากแม่น้ำไหลเข้ามาแบ่งเกาะเป็นจัตุรัสเล็ก ๆ อีกหลายแห่ง นอกจากนี้ยังมีคลองเล็กคลองน้อย ทั้งทางทิศเหนือและทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกด้วย เหตุนี้การคมนาคมทางน้ำจำเป็นสำหรับประชาชน เรือเดินทะเลแล่นตามแม่น้ำถึงเมืองได้ (Kaempfer) และเราอาจเรียกอยุธยาว่าเป็น เวนิสตะวันออก (Gervaise)

เกาะเล็ก ๆ แห่งนี้ ถูกล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐสูง ซึ่งพร้อมเพรียงด้วยป้อมปราการ และอาวุธต่อสู้ข้าศึกทางน้ำ นอกจากนี้ ยังมีประตูเล็ก ๆ ตามกำแพงซึ่งเปิดออกไปยังแม่น้ำได้ ที่ประตูเหล่านี้มีที่สำหรับปืนใหญ่ตั้งอยู่เช่นกัน (Kaempfer) มีเรือมาจอดอยู่บริเวณนี้มากมาย เพราะมีอยู่สำหรับการซ่อมเรือ (Gervaise) เพื่อกันมิให้น้ำเซาะกำแพงเมือง ได้มีการสร้างทำขึ้นออกไปยังแนวกำแพง ซึ่งยังใช้อาศัยเป็นที่จอดเรือได้ด้วย

ความสวยงามของอยุธยาอยู่ที่ วัด โบสถ์ และเจดีย์ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 500 แห่ง ทุกแห่งประดับประดาอย่างงดงาม ด้วยกระเบื้องหลังคาซึ่งทอลีทองระยิบระยับ (Schouten) ตัวพระราชวังตั้งอยู่บนแม่น้ำทางออกไปจากแหล่งชุมชนเปรียบเสมือนเมืองเล็ก ๆ อีกแห่งหนึ่ง สง่างามด้วยตัวตึก ซึ่งประกอบด้วยสีทองทั้งหมด มีวังสามวังคือ วังหลวง วังหน้า และวังหลัง วังหลวงอยู่ทางทิศเหนือเป็นตึกกว้างใหญ่ มีตึกเล็กตึกน้อยมากมาย รวมทั้งโรงช้างและคอกม้า สถานที่ราชการ ฯลฯ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นวังหน้า ซึ่งเป็นที่อยู่ของอุปราช ส่วนวังหลังนั้นอยู่ไกลออกไปทางทิศตะวันตก ซึ่งอยู่ในเขตที่มีผู้อยู่อาศัยอย่างประปรายที่สุด (Kaempfer)

เมื่อเข้ามาในเมือง จากป้อมตะวันออกเฉียงใต้ ถนนแรกคือถนนซึ่งตัดไปทางทิศตะวันตกของถนนใหญ่และดีที่สุด (Kaempfer) มีบ้านใหญ่ ๆ สวยงาม ซึ่งเคยเป็นของชาวยุโรป ถนนสายกลางซึ่งตัดไปทางทิศเหนือ เป็นถนนที่มีคนหนาแน่นที่สุด เต็มไปด้วยร้านค้าประเภทต่าง ๆ รวมทั้งลานที่ชุมนุมชน และตลาดสดซึ่งมีอยู่ทุกเช้าเย็น ถนนสองสายนี้มีบ้านเรือนกว่าร้อยหลังคาเรือน ซึ่งเป็นของชาวจีน อินเดีย และอาหรับ นอกจากนี้เป็นถนนนอกเมือง ซึ่งไม่มีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก สิ่งที่น่าชมในอยุธยาก็คือถนน ถนนเหล่านี้ตัดเป็น

JUDIA
 Capitale de Siam, III Hoofd-Stad van Siam.

1854

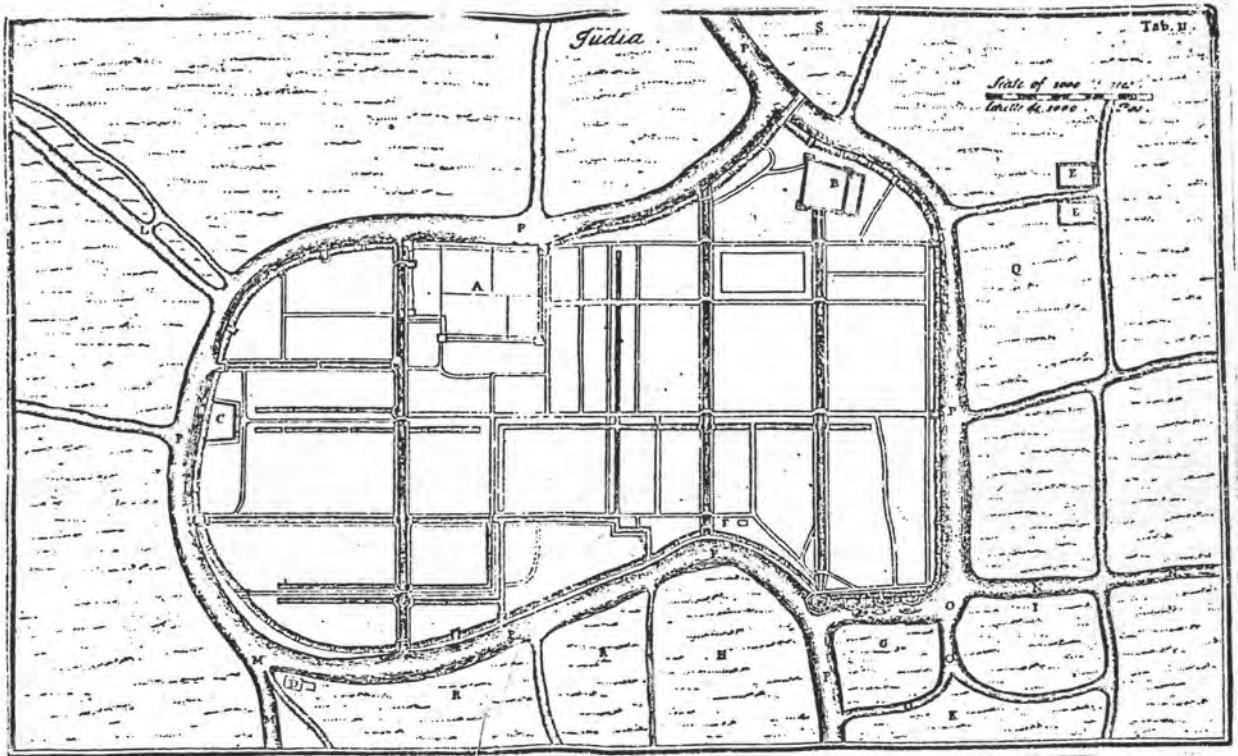
เส้นตรงเรียบไปตามลำคลอง บ้านเล็กบ้านใหญ่สองข้างทางปลูกต้นไม้ร่มรื่นตา เนื่องจากมีลำคลองเป็นจำนวนมาก จึงต้องมีสะพานที่ข้ามคลองเหล่านั้นที่ข้ามคลองใหญ่ ๆ มักทำด้วยอิฐเป็นสะพานแคบ และสูงตอนกลาง เพราะไม่มีรถที่จะสัญจร สะพานเหล่านั้นทำไว้เพื่อคนเดินเฉพาะ (Kaempfer)

3.2.1.2 ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา

ประชาชนชาวไทยมีความคิดตามหลักปรัชญา ศาสนาพุทธ อยู่ในสายเลือดตลอดมา ไม่ว่าจะเห็นทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ หรือแม้แต่การตั้งถิ่นฐาน คือ การทำตัวแบบง่าย ๆ เน้นทางด้านประโยชน์ใช้สอย และความเป็นจริงตามธรรมชาติ และนำเอาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ทรงวางผังเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยยึดหลักความปลอดภัยเป็นปัจจัยสำคัญ จึงได้พยายามใช้แม่น้ำที่มีอยู่เป็นอันมาก ให้เป็นฉากป้องกันข้าศึก และใช้ลักษณะภูมิประเทศอื่น ๆ ในบริเวณนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อทางเศรษฐกิจ และการคมนาคม อันมีความสำคัญในการดำรงอยู่ของราชอาณาจักร

ดังนั้นนอกจากการวางผังการคมนาคมขุดคลอง ตัดถนน จัดตลาดเป็นสถานแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งตลาดบกและตลาดน้ำ จัดย่านอุตสาหกรรมเป็นหมวดหมู่ และจัดที่อยู่อาศัยของพลเมืองในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีประมาณ แสนเก้าหมื่นคนแล้ว ยังทรงกำหนดที่ทำกินของชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ไว้เป็นกลุ่ม ๆ หรือย่านเรียกกันว่า "บ้าน" เช่น บ้านจีน บ้านโปรตุเกส บ้านญี่ปุ่น ฯลฯ โดยจัดให้บ้านชาวต่างประเทศเหล่านี้ ตั้งรวมกันอยู่ตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างของเกาะกรุงอีกด้วย

แสดงคลองและถนน

ผังฉบับนี้สำรวจในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

3.2.1.3 เส้นทางคมนาคม

การคมนาคมโดยทั่วไปใช้ระบบคลองเป็นทางสัญจร แต่ในบริเวณกำแพงเมือง นอกจากคลองแล้ว ยังมีถนนอิฐโบริวดขนานกันไปกับคลองทุกสาย เพื่อคน ข้าง และม้า เดินถนนบางแห่งขยายกว้างออกไปเป็นลานตลาด เช่น ถนนป่าเตียน ที่ขนานไปกับคลองประตูลิ้น ถนนหลวงที่เป็นถนนกว้าง แต่ใช้เป็นทางแห่ขบวนหลวง เมื่อมีคลองและถนนเป็นจำนวนมาก เช่นนี้ ก็แปลว่าจะต้องมีสะพานมากเช่นกัน สะพานมีสองประเภทคือ สะพานไม้ และ สะพานอิฐ เถ้าที่มีชื่ออยู่และเถ้าที่ตรวจดูหลักฐานได้มีสะพานอิฐประมาณ 13-15 สะพาน ก่อเป็นช่องโค้งขึ้นสูง เพื่อให้เรือลอดได้ มีสะพานก่อด้วยศิลาแลงแข็งแรงมากเพราะเป็นสะพาน ข้างข้าม มีสะพานสายโซ่ลักษณะคงคล้ายสะพานแบบฮอลันดา คือยกได้ นอกนั้นเป็นสะพาน ไม้หมด เถ้าที่ตรวจสอบหลักฐานมีอยู่ 28 สะพาน แต่ที่จริงแล้วจะต้องมีสะพานเล็กสะพานน้อย อีกหลายแห่ง มิฉะนั้นระบบถนนจะไม่มีประโยชน์มากนัก และถนนสายสำคัญ ๆ จะไม่ปะติด ปะต่อกัน

รอบนอกเมืองอาจจะมิดนอยู่บ้าง แต่คงน้อยมาก จากเกาะเมืองมิดน กิ่งทำนบ กิ่งสะพานข้ามออกไปแห่งเดียว คือตรงป้อมมหาชัย เป็นทางข้ามของข้างจากที่ คล่องข้างเหนือเกาะขึ้นไป และเวลาเดียวกันก็เป็นทำนบยื่นออกไปค่อนข้างหน้า (ซึ่งได้กลายเป็น แม่น้ำไปแล้ว) เพื่อให้กระแสน้ำไหลไปทางลำน้ำลพบุรี เดิมทางด้านเหนือของเกาะเมือง เพราะลำน้ำทางด้านนี้ได้ต้นเขินขึ้นเรื่อย ๆ ทำนบนี้เรียกว่า "รอ" และตรงจุดนี้เรียกกันว่า "หัวรอ"

3.2.1.4 การดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่

มีหลักฐานจาก "คำให้การของชาวกรุงเก่า" เล่าถึงการดำเนินชีวิต ของชาวกรุงศรีอยุธยาว่า "ฝูงชนพลเมือง รู้ทำมาหากิน มีการกสิกรรมทำไร่นา ทำพานิชยกรรม แลกเปลี่ยนค้าขาย ทำการช่าง หัตถกรรม เป็นต้นว่า จักสาน ทำหม้อ ไห ตุ่ม โอง ไซใส่ข้าว ใส่น้ำ ใส่หมากพลู ซื่อขายแก่กัน พวกราษฎรก็มีทรัพย์สิน มั่งคั่ง เจริญสมบูรณ์ขึ้นทุกที" แสดงให้เห็นว่า กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองด้วยการกสิกรรม การค้าขาย และหัตถกรรม นานาประการ บนเกาะเมืองที่มีหมู่บ้านร้านค้าตั้งเป็น ตำบล ๆ ไป แต่ละตำบลก็มีสินค้าขึ้นแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ตำบลที่ทำสินค้าชนิดใดได้ ก็ได้ ชื่อตามสินค้าชนิดนั้น เช่น ตำบลที่ทำกระเบื้องขาย ก็ได้ชื่อว่า ตำบลกระเบื้อง ตำบลที่ เเผาปูนขาย ก็ได้ชื่อว่า บ้านศาลาปูน ตำบลที่ทำเครื่องตะกั่วขาย ก็ได้ชื่อว่า ตลาดตะกั่ว เป็นต้น

3.2.1.5 อาคารและสิ่งปลูกสร้าง

พื้นที่ภายในบริเวณเกาะพระนครศรีอยุธยา มีลำคลองไหลผ่านหลายสาย ไหลผ่านตัวเมืองตัดกันไปมา เป็นเหตุให้เมืองถูกแบ่งออกเป็นเกาะเล็กอีกมากมาย ตามริม แม่น้ำลำคลองเหล่านี้ มีถนนซึ่งปูด้วยอิฐ ขนานกันไปด้วย จากแผนที่ภาพเขียน และ จดหมายเหตุชาวต่างประเทศ ต่างกล่าวยุติกันว่า นอกจากเมืองจะถูกล้อมรอบด้วยแม่น้ำใหญ่ สามสายแล้ว ยังมีกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ขนานคู่กันไปตามชายตะลิ่งเป็นกำแพงก่ออิฐ ถือปูน รวมทั้งสิ้นยาวประมาณ 310 เส้น ในตอนที่พระยาโบราณราชธานินทร์ ทำการตรวจ สอนนั้น กล่าวว่ากำแพงหนา 2 วาเศษ ก่ออิฐทั้งสองข้าง ตรงกลางไว้ช่องสำหรับถมดิน และอิฐหัก ส่วนสูงตั้งแต่เชิงกำแพงถึงปลายใบเสมา คະเนา ถ้าในที่ต่ำคงจะตกราง 3 วา

ถ้าเป็นที่สูงตก 10 คอกเศษ เมื่อถ้ำเฉลี่ยแล้ว กำแพงรอบพระนครนี้จะมีความสูงประมาณ 3 วา รวมทั้งเชิงฐาน เป็นดินเดิมด้วยแล้ว จะสูงทั้งหมดประมาณ 4 วาเศษ ตามแนว กำแพงพระนครนี้ยังมีบ้อมเชิงเทิน ค่ายคู ประตูหอรับ อีกมากมาย แต่รูปทรงที่แท้จริง เป็นอย่างไรนั้น ไม่มีหลักฐานให้เราเห็นได้ชัดเจน

นอกจากบ้อมแล้ว ตามแนวกำแพงรอบพระนคร ยังมีประตูเข้าออกอีก 63 ประตู เป็นประตูน้ำและประตูบก และประตูช่องกุด เฉพาะประตูใหญ่นั้น โคปุระจะเป็น ทรงไหน ไม่ปรากฏชัด สันนิษฐานว่าคงจะเป็นประตูทรงยอด เพราะภาพเขียนขบวน พุทธชาตรา ซึ่งคัดลอกมาจากวัดยมนีลักษณะเช่นนั้น

วัด เป็นพุทธสถานที่มียูไม่ต่ำกว่า 400 วัด ถัดมาก็คือพระราชวัง หลวง อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน และพระราชวังหน้าของยุพราช กับบ้านเรือน ของราษฎร ซึ่งทำเป็นเรือนแถวบ้าง เป็นบ้านสวนบ้าง และตลาดย่านการค้า อีกตามสมควร เฉพาะพุทธสถานที่เป็นการก่อสร้างที่สำคัญและมีหลักฐานทางโบราณสถานเหลือตกทอดมาจนถึง ปัจจุบันนี้นั้น ตามธรรมดา จะแบ่งอาณาเขตออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเรียก พุทธาวาส ซึ่งพระสงฆ์ในพุทธศาสนาได้ประกอบพิธีสังฆกรรม ในเขตพุทธาวาสนี้มีการก่อสร้างที่สำคัญ 2 อย่าง คือพระสถูปเจดีย์กับพระอุโบสถ และอีกส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาเรียกว่า สังฆาวาส อันเป็นที่พระสงฆ์ใช้เป็นที่อยู่อาศัย

3.2.1.6 หมู่บ้านชาวต่างประเทศในกรุงศรีอยุธยา

ชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาต้องเดินทางมาโดยทางเรือ ขึ้นมาตามลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อถึงขานพระนครด่านใต้ก็ต้องจอดเรือตรง "ขนอนหลวง" ก่อน เพื่อให้เจ้าพนักงานด่านตรวจ ผู้คนและสิ่งของต้องห้าม กับเก็บภาษีสินค้าเข้าตามที่ทำสัญญา ตกกลงกันไว้ แล้วเรือจึงจะผ่านเข้าไปในเขตพระนครได้ ต่อจากขนอนหลวงด่านนี้ขึ้นไป ก็เข้าเขต ขานพระนคร เรือชาวต่างประเทศเหล่านี้มีที่จอดเป็นหลักแหล่ง มีสถานีพักสินค้า มีที่พักคน อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นพวก ตรงที่พระมหากษัตริย์ไทย พระราชทานที่ให้ ทั้งนี้เพื่อจะได้ สะดวกในการควบคุมดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยของพระนคร เรือต่างประเทศได้รับอนุญาต ให้จอดในแม่น้ำคนละฝั่งกับเกาะเมือง ตั้งแต่หน้าบ้อมเพชรที่เรียกว่า "บางกะจะ" ลงมาทางใต้

เมื่อการค้ากับต่างประเทศเจริญขึ้น มีเรือชาติต่าง ๆ เข้ามาสู่
กรุงศรีอยุธยามากขึ้น จนกระทั่งที่จอดเรือเดินทะเลมิไม่พอ ต้องอนุญาตให้ขึ้นไปจอดแถว
หน้าวัดพุทไธสวรรย์ จดคลองขุนละครไชย

3.2.1.7 การค้าขายและการตลาด

ศูนย์กลางการค้าภายใน

เนื่องจากตัวเมืองกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ตรงที่ลำน้ำใหญ่ 3 สาย คือ
ลำน้ำป่าสัก ลำน้ำลพบุรี และลำน้ำเจ้าพระยา ไหลมาบรรจบกัน กรุงศรีอยุธยา
จึงเป็นศูนย์กลางการค้า กับหัวเมืองใกล้เคียง เพราะการคมนาคม และขนส่งสินค้าพื้นเมือง
โดยทางเรือไปมาค้าขายได้สะดวก ดังปรากฏหลักฐานในเอกสาร จากหอหลวงชื่อ
"คำให้การขุนหลวงของวัดประดู่ทรงธรรม" เล่าว่า

"เรือใหญ่ท้ายแกว่งของชาวพิษณุโลกบรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ น้ำผึ้ง
และของป่าจากภาคเหนือเข้ามาขายแถววัดกล้วย เรือชาวเมืองอ่างทอง เมืองสิงห์
เมืองสุพรรณ บรรทุกข้าวเปลือกมาขาย ในขณะที่เรือจากกระแวงแขวงเมืองตาก และเรือ
หางเหยี่ยว เมืองเพชรบูรณ์ บรรทุกสินค้ามาขาย ปักหลักแถวคลองสวนพลูไปถึงหน้าวัด
พระนางเชิง"

ศูนย์กลางการค้าต่างประเทศ

ที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาอยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากทะเลมากนักสามารถติดต่อกับ
พ่อค้าต่างประเทศ เช่น จีน อินเดีย ชวา มาลายู ได้สะดวก กรุงศรีอยุธยา
จึงเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าจากดินแดนส่วนในของไทย ออกไปขาย
ต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็เป็นท่ากระจายสินค้าจากภายนอกเข้าสู่ดินแดน ส่วนในของ
ราชอาณาจักรด้วย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ทรงสนพระทัยสอดส่องในด้านเศรษฐกิจ
ได้ทรงออกกฎหมาย เกี่ยวกับการค้าขายหลายฉบับ ซึ่งเป็นแบบแผนการบริหารงานด้านการค้า
ของประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นตลอดมา ได้ทรงวางรากฐานการค้าของประเทศให้เป็น
ปึกแผ่นมั่นคง

การค้ากับต่างประเทศในตอนต้นนั้น ส่วนใหญ่กรุงศรีอยุธยาส่งเรือสำเภา ไปค้าขายกับจีนมากที่สุด นอกจากนี้ก็มีเมืองจาม เมืองชวา มาลายู ตลอดจนอินเดีย เปอร์เซีย และลังกาด้วย อาจกล่าวได้ว่า ความรุ่งเรืองมั่งคั่งสมบูรณ์ของกรุงศรีอยุธยา ในตอนต้น ค้าขายทั้งภายในและภายนอก

ชาวเมืองนครศรีอยุธยาประกอบการค้าขาย ทำมาหากินกัน เป็นย่านมาก ถึงประมาณ 50 กว่าตำบล มีตลาดน้ำขนาดใหญ่ 4 ตลาด คือ

- ตลาดน้ำบางกะจะ หน้าวัดพระนางเชิง
- ตลาดปากคลองคูจาม ท่าสุเหร่าแขก
- ตลาดปากคลองคูไม้ร้อง
- ตลาดคลองวัดเตม ใต้ศาลเจ้าขุนเท่าก่ง

มีตลาดค้าขาย ทั้งนอกกำแพงพระนคร และตามชายพระนคร รวมทั้ง บริเวณในখনอนใหญ่ ทั้ง 4 ทิศ มีถึง 30 ตลาด เช่น ตลาดหน้าวัดพระธาตุ หลังখনอน บางหลวง ตลาดท่าเรือจ้าง วัดนางชี หน้าบ้านโปรตุเกส ตลาดหลังตึกบ้านวิสันดา แล่วัดห่ม ตลาดบ้านจีน ลักษณะบ้านมีตึกแถว 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นร้านขายของ ชั้นบน เป็นที่อยู่อาศัย

เมื่อถึงฤดูลมสำเภาพัดเข้ามา จะมีความคึกคักมากไปด้วยลูกค้าพานิช สำเภาจีนและลูกค้าแขกสลุป ลูกค้าต่างชาติหลายประเทศ ต่างนำสำเภา กำปั่น แล่นเข้า ทอดสมออยู่ท้ายคู ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนตึกข้างในกำแพงพระนครศรีอยุธยา ตามที่ตนได้เช่า และซื้อไว้ และเปิดร้านขายของ

อาณาจักรสยามมีเมืองท่าอยู่ทางด้านติดวังหงสาวดี 3 แห่ง และมีเมืองท่า อีกหลายแห่ง ทางด้านที่ติดกับปะหัง และจัมปา ชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นชาวจีนเพราะ สยามติดต่อกับค้าขายกับจีนเป็นอันมาก นอกจากชาวจีนซึ่งมีมากที่สุดแล้ว ยังมีการติดต่อกับ ประเทศต่าง ๆ ทางแถบยุโรปอีกหลายประเทศ

จากการศึกษามาตั้งแต่ต้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า ครั้งหนึ่งประเทศไทย หรือที่เรียกกันว่าสยาม ในฐานะที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คงมีความเจริญรุ่งเรือง และใหญ่โตมากที่สุดทีเดียว อีกทั้งสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่มีความงามในแบบฉบับดั้งเดิม และสภาพแวดล้อมเมืองที่มีความสวยงาม เพราะพิจารณาจากผังเมือง แสดงให้เห็นว่ามี ลักษณะที่สวยงามมาก มีระเบียบ กว้างขวาง และแบ่งได้เป็นสัดส่วน แต่ละอย่าง ๆ ไปด้วย เพราะฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยโดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นชาติที่เจริญทางด้าน วัฒนธรรม และอารยธรรมชาติหนึ่งในสมัยนั้น

จวบจนกระทั่งถึงกาลแห่งความต้อสูญของเมือง อยุธยาได้ทำสงครามกับ พม่ามีผลทำให้ความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่เคยมีมาในอดีต ต้องสลายลงทันที ในปี พ.ศ. 2310 และกลายเป็นดินแดนร้างไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง

3.2.2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเมืองหลังการเสียกรุง

พื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเคยเป็นพื้นที่แหล่งชุมชน และเคยมีความ รุ่งเรืองมาในอดีต แต่ได้ถูกทำลายลงให้เสียหาย เนื่องจากผลของสงครามจนเกือบกลายเป็น เมืองร้าง ดังนั้นจึงมีความสำคัญเป็นพิเศษในการศึกษาการฟื้นตัวของบริเวณพื้นที่เมืองนี้ เพื่อประกอบในการพิจารณาการวางแผนทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง

3.2.2.1 การฟื้นตัวของเมืองในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

หลังจากการเสียกรุงในปี พ.ศ. 2310 สภาพบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้าง ภายในบริเวณเมืองอยุธยาถูกทำลาย ประชาชนอพยพหนีออกไปอาศัยนอกเมืองบ้างก็ถูกกวาดต้อน ไปยังประเทศพม่าเป็นจำนวนมาก ต่อมาในปีเดียวกัน พระเจ้าตากสินมหาราช ได้ยกกำลัง ทหารจากเมืองจันทบุรีขับไล่พม่าออกไปได้สำเร็จ และทรงเห็นว่า สภาพกรุงศรีอยุธยา ไม่สามารถจะเป็นราชธานีได้อีกแล้ว จึงทรงสร้างราชธานีใหม่ขึ้น ที่กรุงธนบุรี และในขณะนั้น เมืองโดยรอบราชธานีแห่งใหม่ที่พอจะรวบรวมเป็นเมืองหัวเมืองได้ ได้แก่

เมืองกรุงเก่า   เมืองลพบุรี   เมืองอ่างทอง   เมืองฉะเชิงเทรา
เมืองระยอง   เมืองจันทบุรี   เมืองตราด   เมืองนครชัยศรี
เมืองสมุทรสงคราม   และเมืองเพชรบุรี¹²

ตั้งแต่นั้นมา อยุธยาจึงถูกจัดลำดับให้เป็นหัวเมืองชั้นจัตวา ขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี ทั้งนี้ให้อยุธยาเป็นหัวเมือง เพื่อป้องกันศัตรู และในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงชาวเมืองหลวงด้วย เพราะเนื่องจากบริเวณอยุธยาเป็นบริเวณอู่ข้าว อู่น้ำที่สำคัญของประเทศไทย การกลับเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณเมืองอยุธยามีความหนาแน่นขึ้นเป็นลำดับในระยะเวลาอันสั้น ดังคำบอกเล่าของสังฆราช ปาลเลกซ์ซี บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาในประเทศไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ประมาณปี พ.ศ. 2377 ในหนังสือ "เล่าเรื่องกรุงสยาม" ว่า¹³ "เมืองใหม่นั้นตั้งอยู่โดยรอบนครเดิม มีเรือนอยู่สองแถว พลเมืองประมาณ 40,000 คน ประกอบด้วยคนไทย คนจีน ลาว มาลายู อยุธยา อุดมด้วยข้าวปลา ..."

การกลับเข้ามาอาศัยและตั้งถิ่นฐานบริเวณโดยรอบเกาะเมืองอยุธยา เริ่มจากการตั้งบ้านเรือนเรียงรายไปตามฝั่งแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากแบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยในสมัยก่อน ต้องการอาศัยน้ำในการอุปโภค บริโภค เพาะปลูกและการคมนาคม

เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีแม่น้ำล้อมรอบ ด้านเหนือมีแม่น้ำลพบุรี ซึ่งปัจจุบันตื้นเขินมาก ชาวบ้านเรียกว่า คลองเมือง ด้านตะวันออกมีแม่น้ำป่าสักไหลผ่าน ด้านตะวันตกและด้านใต้มีแม่น้ำเจ้าพระยา

¹² ตำราราชาอนุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เทียบพระยา หน้า 430-432.

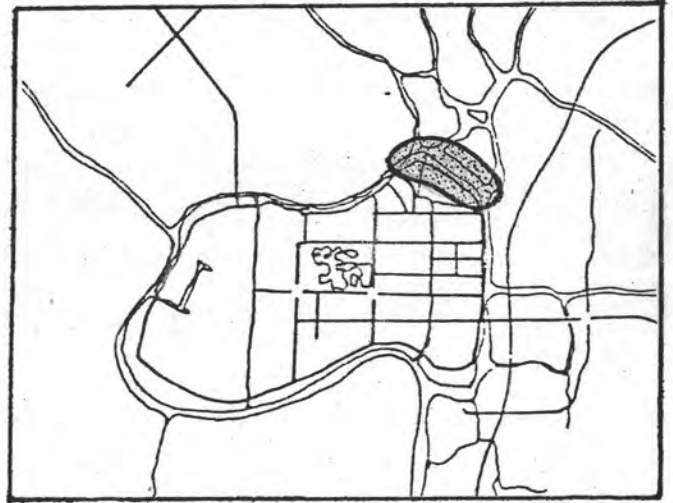
¹³ มงเซญอร์ ปาลเลกซ์ซี เล่าเรื่องกรุงสยาม แปลโดย สันติ ท. โกมลบุตร

3.2.2.2 การเกาะกลุ่มของประชากร

บริเวณที่มีชุมชนหนาแน่นได้แก่

ก. บริเวณด้านเหนือของเกาะเมืองตำบลหัวรอ เป็นบริเวณที่แม่น้ำ

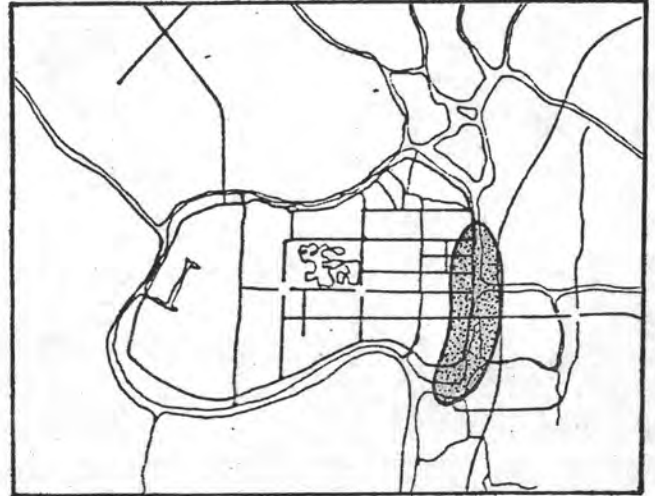
สองสายไหลมาบรรจบกัน คือแม่น้ำลพบุรีและ
แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แยกจากแม่น้ำ
เจ้าพระยาที่ตำบลม่วงหมู่ เมืองสิงห์บุรี
ผ่านอำเภอท่าม่วง เมืองลพบุรีเข้าสู่อยุธยา
ผ่านบ้านแพรก บ้านมหาราช บ้านบางปะหัน
และมาบรรจบแม่น้ำป่าสัก ที่วัดตองปุ แม่น้ำ
ป่าสักเกิดจากทิวเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านเมือง
หล่มสัก เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เข้าสู่
อยุธยาผ่านบ้านท่าเรือ บ้านท่าช้าง
บ้านต้นโพธิ์ บ้านนครหลวง มาบรรจบกับ
แม่น้ำลพบุรี ผ่านด้านตะวันออกของเกาะเมือง

บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ป้อมเพชร นอกจากนี้ ยังมีคลองที่สำคัญ คือ คลองบางขวด
คลองสระบัว ดังนั้น บริเวณด้านเหนือของเกาะเมือง จึงเป็นชุมทางน้ำที่สำคัญมาก
มีแม่น้ำซึ่งจะเปิดไปสู่เมืองต่าง ๆ ในภาคกลาง หัวเมืองภาคเหนือและหัวเมืองภาคตะวันออก
เฉียงเหนือ เมืองอยุธยาจึงเป็นทางผ่าน ระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองต่าง ๆ ขณะเดียวกัน
ก็มีคลองซึ่งเชื่อม ติดต่อกันระหว่างบริเวณรอบเกาะเมืองกับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ห่างไกลในอยุธยา

ข. บริเวณด้านตะวันออกของเกาะเมือง ซึ่งมีแม่น้ำป่าสักไหลผ่าน

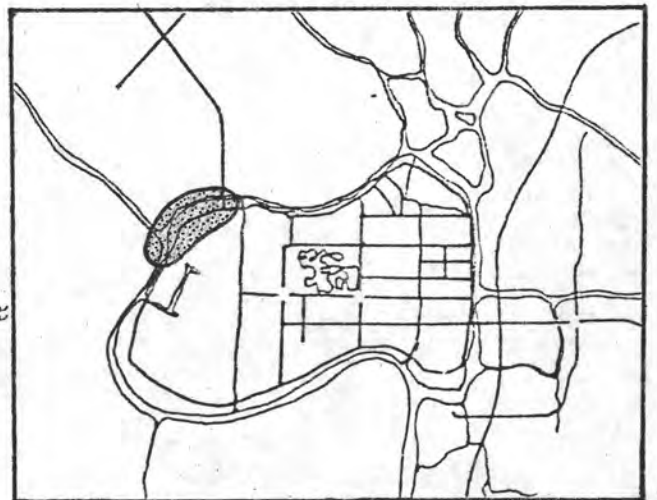
แม่น้ำป่าสักเดิม เคยไหลผ่านในบริเวณนี้ แต่ได้
 ตื้นเขินกลายเป็นคลอง ซึ่งชาวบ้านเรียกไป
 ต่าง ๆ ได้แก่ คลองหันตรา คลองกระมัง
 ฝ่ลิง คลองบ้านบาตร คลองตุลิต คลอง
 ข้าวสาร นอกจากนี้ยังมีคลองที่ตัดจาก แม่น้ำ
 ป่าสัก เข้าไปในแนวตะวันตก ตะวันออก
 เช่นคลองวัดประดู่ คลองวัดเดิม และคลอง
 ถนนตาล คลองเหล่านี้มีความสำคัญทางด้าน
 การเพาะปลูก และการคมนาคม จะเห็นได้ว่า
 คลองที่มี อยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณนี้

ใช้ติดต่อแต่เฉพาะภายในย่านใกล้ ๆ เท่านั้น มิได้ติดต่อไปยังชุมชนที่อยู่ห่างไกล ดังนั้น
 ความหนาแน่นของประชากรที่มาตั้งบ้านเรือน จึงไม่หนาแน่นมากนัก เมื่อเทียบกับแหล่ง
 ชุมชน ทางด้านเหนือบริเวณหัวรอ คลองที่สามารถติดต่อไปยังท้องถิ่นอื่น คงมีแต่เพียง
 คลองกระมัง ฝ่ลิง คลองเดียวเท่านั้นที่สามารถติดต่อไปยังท้องถิ่น อำเภอบางซัน และอำเภอบาง
 ด้วงน้อย ในปัจจุบันได้

ค. บริเวณทางด้านตะวันตกของเกาะเมืองอยุธยา มีแม่น้ำเจ้าพระยา

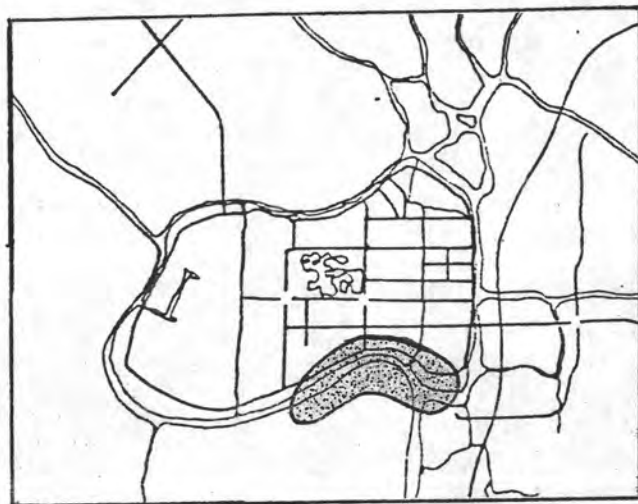
ไหลผ่าน โดยไหลผ่านเมืองนครสวรรค์
 เมืองชัยนาท เมืองสิงห์บุรี เมืองอ่างทอง
 เข้าสู่เมืองอยุธยาผ่านท้องที่บางบาล มาบรรจบ
 กับแม่น้ำลพบุรี ตรงที่เรียกว่า "หัวแหลม"
 แล้วไหลอ้อมมาทางด้านทิศตะวันตก และด้านใต้
 ของเกาะเมืองไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่บางกะจะ
 บริเวณด้านตะวันตกนี้ไม่มีคลองที่สำคัญตัดออกไป
 จากแม่น้ำ มีเพียงคลองเกษม ที่เป็นคลอง
 เล็ก ๆ เท่านั้น ดังนั้นด้านนี้จึงมีประชากรตั้ง
 บ้านเรือนไม่หนาแน่นเท่าด้านเหนือ

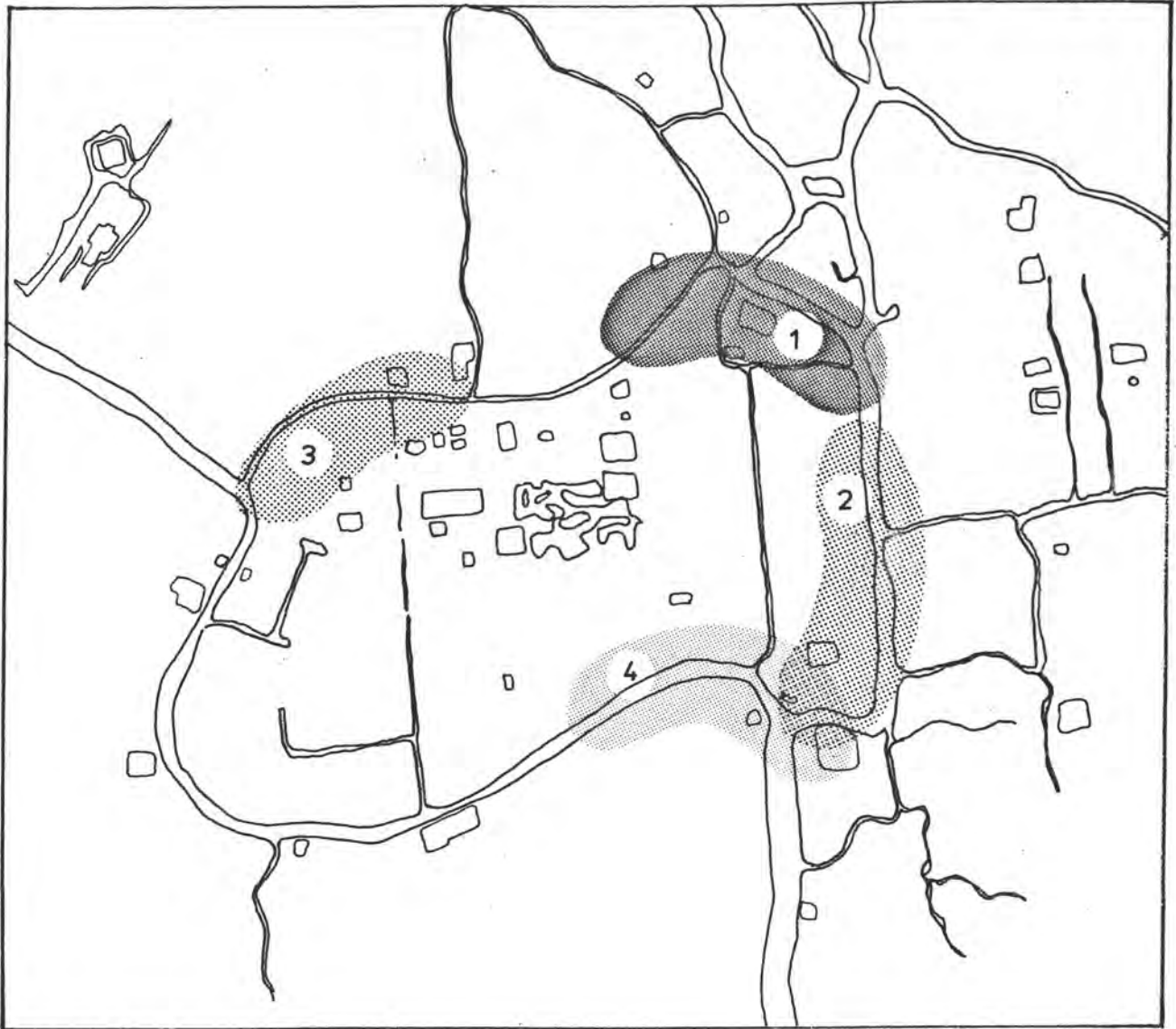
ง. บริเวณด้านใต้ของเกาะเมืองอยุธยา มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน

มาบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่บางกะจะ และไหลลงสู่อ่างไทย บริเวณนี้มีคลองแยกออกไปจากแม่น้ำเช่นคลองสวนพลู คลองตะเคียน คลองประจาม บริเวณนี้ในสมัยอยุธยา เป็นบริเวณที่อยู่อาศัย ของชาวต่างชาติ มีความสำคัญทางด้านการค้า ได้แก่ จีน เขก โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อเสียกรุงศูนย์กลางการค้ากับต่างประเทศ จึงเปลี่ยนไปอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่บริเวณนี้ยังมีประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่ จะเห็นได้จากมัสยิดสำคัญ ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ยังมีพระภิกษุจำพรรษาสืบต่อมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น วัดพนัญเชิง วัดพุทไธสวรรย์ ส่วนภายในเกาะเมืองมีวัดสุวรรณดาราราม ซึ่งเป็นวัดประจำราชวงศ์จักรีตั้งอยู่ ดังนั้นจึงมีคนไทยนับถือศาสนาพุทธ ตั้งบ้านเรือนอยู่ทั้งทางด้านวัดใหญ่ บางกะจะ และวัดสุวรรณดาราราม ส่วนบริเวณวัดพนัญเชิงส่วนมากเป็นชาวจีน ทางด้านใต้ระหว่างคลองตะเคียน ถึงบางกะจะ จะมีคนไทยหลายเชื้อชาติ หลายศาสนา ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณด้านตะวันตก ปากคลองตะเคียนเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยมุสลิม บริเวณถัดมารอบ ๆ เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยสืบเชื้อสายมาจากญวน เรียกว่าบ้านญวน ชนกลุ่มนี้นับถือศาสนาคริสต์ ส่วนบริเวณปากคลองประจามเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยมุสลิม

สรุปได้ว่าบริเวณที่มีประชากรเข้ามาอาศัยอย่างหนาแน่น หลังจากเสียกรุงฯ บริเวณรอบเกาะเมือง ได้แก่ บริเวณด้านเหนือของเกาะเมือง ริมคลองสระบัวเรื่อยมาตามคลองเมืองจนกระทั่งถึงหัวรอ ขึ้นไปทางเหนือจนถึงวัดตองปุ ส่วนบริเวณอื่น ได้แก่ หัวแหลม บางกะจะ ริมฝั่งแม่น้ำป่าสัก ตามปากคลองต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังอาศัยอยู่ตามเรือนแพ หรือเรืออีกเป็นจำนวนมาก เต็มคลอง และแม่น้ำ

scale (400m.)

- ① จุดที่ 1 มีความหนาแน่นมากที่สุด
- ② จุดที่ 2 มีความหนาแน่นมาก
- ③ จุดที่ 3 มีความหนาแน่นเป็นอันดับ 3
- ④ จุดที่ 4 มีความหนาแน่นเป็นอันดับ 4

แสดง

การเกาะกลุ่มของประชากรภายหลังการเสียกรุง
 อยุธยา พ.ศ. 2370

ส่วนคนที่มิได้อาศัยอยู่ในแพหรือเรือ ก็ตั้งบ้านเรือนเป็นเรือนไม้ ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนของข้าราชการระดับสูง หรือเป็นบ้านพักของข้าราชการในสมัยนั้น¹⁴

3.2.2.3 ฐานะทางการปกครองของเมือง

ในปี พ.ศ. 2437 ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการปฏิรูปการปกครอง ส่วนภูมิภาคเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล และในปี พ.ศ. 2438 ได้มีการจัดตั้งมณฑลกรุงเก่า¹⁵ โดยรวมเอา 8 เมืองเข้าด้วยกันคือ กรุงเก่า อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี พระพุทธบาท พรหมบุรี อินทบุรี และสิงห์บุรี¹⁶ โดยมีสถานที่ทำการมณฑลอยู่ที่เมืองกรุงเก่า ต่อมาโปรดเกล้าให้รวมเมืองพระพุทธบาทเข้ากับเมืองสระบุรี และรวมเมืองพรหมบุรี และเมืองอินทบุรี เข้ากับเมืองสิงห์บุรี มณฑลกรุงเก่า จึงประกอบด้วย 5 เมืองด้วยกัน

ผลจากการที่เกาะเมืองอยุธยา เป็นสถานที่ตั้งที่ว่าการมณฑล ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองอยุธยา หลายประการ คือ¹⁷

¹⁴ หลวงจักรปาณี, นิราศพระปฐม นิราศทวาราวดี นิราศพระปกวิ
โคลงรามเกียรติ์ ฉันทกล่อมพระมหาราชพิพรรคหพงษ์ หน้า 35.

¹⁵ มณฑลกรุงเก่าเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอยุธยา เมื่อ 17 มีนาคม 2469.

¹⁶ หจข. เอกสาร ร.5 ม. 20/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.

¹⁷ เกื้อกุล ยินยงอนันต์, ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองอยุธยา 2529
หน้า 30.

ประการแรก ทำให้ภายในบริเวณเกาะอยุธยา ซึ่งเดิมชนเขา กับมี ชีวิตชีวาตึกคึกขื้น ได้มีการพัฒนาพื้นที่มากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณเกาะเมือง มีการเจาะจง ให้เป็นสถานที่ทำการสำคัญ ๆ ของมณฑล มาตั้งภายในบริเวณเกาะ เช่น กองบัญชาการ มณฑล ศาลมณฑล คลังมณฑล โรงเรียนประจำมณฑล โรงพยาบาล กองทหาร กองตระเวน (ตำรวจ) ไปรษณีย์ ธนาคารออมสิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างที่พัก อาศัยของข้าราชการ หน่วยงานดังกล่าวซึ่งส่วนมากได้รับการแต่งตั้ง จากกรุงเทพฯ สถานที่ทำการ และบ้านพักที่สร้างใหม่ได้มีการสร้างในบริเวณเกาะเมือง เป็นส่วนใหญ่

ประการที่สอง การติดต่อระหว่างหัวเมืองใกล้เคียงกับเมืองกรุงเก่า ได้มีการติดต่อกันมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการติดต่อระหว่างเมืองกรุงเก่ากับเมืองใกล้เคียง ในสมัย ที่ยังไม่เป็นที่ว่า การมณฑลมีการติดต่อ ลักษณะทางการน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการติดต่อ ในลักษณะการค้า และการไปมาหาสู่ระหว่างญาติ การติดต่อทางการส่วนใหญ่ ไปติดต่อกับ กรุงเทพฯ โดยตรง แต่เมื่อมีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองที่ขึ้นกับมณฑลนี้จะต้อง มาติดต่อทางราชการโดยตรงที่เมืองกรุงเก่า เช่น การพิจารณาคดี การศึกษาในระดับสูง การภาษีอากร เป็นต้น ผลที่ตามมาคือ ได้มีการติดต่อทางราชการมากกว่าเดิมจึงทำให้มี ความสำคัญ และในบริเวณเกาะเมือง มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น

ประการที่สาม หน้าที่ของเมืองมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น คือก่อนที่เมืองกรุงเก่าจะเป็นที่ว่าการมณฑล หน้าที่ที่สำคัญของเมืองคือการผลิตอาหาร การค้าช่วง และการแลกเปลี่ยนสินค้าภายใน เท่านั้น แต่เมื่อเป็นที่ตั้งมณฑลแล้ว เมืองกรุงเก่ายังได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการในระดับมณฑลอีก นอกเหนือจากการเป็นเมืองที่มีหน้าที่ผลิตอาหารที่สำคัญอีกทั้งเป็นแหล่งให้การศึกษา เพราะสถานที่ให้การศึกษาในระดับสูงกว่าระดับประถมศึกษาจัดตั้งที่เมืองซึ่งเป็นที่ตั้งมณฑลก่อน นอกจากนี้เมืองกรุงเก่า ยังมีกองพลทหารบกที่ 3 และกองตะเวณ (ตำรวจภูธร) ทำหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย

3.2.2.4 การก่อตั้งสถานที่ราชการเพื่อตั้งประชาชน

บริเวณเกาะเมืองอยุธยา มีความคึกคักมากขึ้น และเริ่มกลับมาเป็นเมืองที่มีชีวิต และการเคลื่อนไหวอย่างสมบูรณ์ อีกครั้ง เมื่อได้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล โดยมีที่ว่าการมณฑลอยู่ในเกาะเมืองอยุธยา สถานที่ทำการของรัฐบาลถูกกำหนดให้ตั้งอยู่บริเวณภายในเกาะเมืองด้านตะวันออก ตั้งแต่พระราชวังจันทร์เกษม เรื่อยลงมาตามลำน้ำป่าสัก รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าให้ปรับปรุง พระราชวังจันทร์เกษม ให้เป็นสถานที่ทำงานของที่ว่าการมณฑล โดยทรงจัดให้พระที่นั่งพิมานรัตยา เป็นศาลว่าการข้าหลวง เทศาภิบาลพลับพลาจักรมุข เป็นศาลว่าการเมือง ตึกใหญ่มุมกำแพงด้านเหนือ เป็นศาลว่าการอำเภอรอบกรุง ทรงซ่อมโรงซ่อมโรงช้าง ให้เป็นที่คุ้มขังนักโทษ โรงละครหน้าพลับพลาจักรมุข เป็นที่ทำการศาลมณฑล ส่วนตึกหน้าพระที่นั่งพิมานรักษา เป็นศาลเมือง และคลังเก็บราชพัสดุ¹⁸

¹⁸ หจข. เอกสาร ร.5 ม. 20/2 มณฑลกรุงเก่า.

จะสังเกตได้ว่าสถานที่ราชการที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำภายในบริเวณเกาะเมือง ในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน คืออยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมืองบริเวณหัวรอ ทั้งนี้เพราะเป็นบริเวณที่ประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น และเป็นบริเวณที่เป็นชุมทาง การคมนาคม ทั้งทางน้ำและทางบก เป็นชุมทางระหว่างเมืองกรุงเก่ากับกรุงเทพฯ และเมืองกรุงเก่ากับหัวเมืองอื่น ๆ ในมณฑล ทำให้การติดต่อกับสถานที่ราชการสะดวกในการติดต่อบริเวณเดียวกัน มีผลทำให้คนมาติดต่อ และมาอยู่อาศัยภายในเกาะเมืองมากขึ้น เพื่อเป็นการดึงดูดให้เมืองกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาดังเดิม

ประชาชนที่กลับเข้ามาอาศัยอยู่ นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ตามสองฝั่งแม่น้ำรอบเกาะเมือง โดยมากอยู่บนแพหรือเรือ บริเวณที่มีเรือนแพหนาแน่นที่สุดได้แก่บริเวณหัวรอ ตั้งแต่พระราชวังจักรพรรดิ ขึ้นไปถึงสี่แยกวัดทองปูลู่ แล้วเรื่อยลงมาตามคลองหลายรอบเกาะลอย และจากหัวรอตั้งแต่วัดวงษ์ออกไป มีบ้านเรือนและแพหนาแน่นเรื่อย ๆ ไปตามคลองเมืองจนกระทั่งถึงวัดใหม่ ชัยวิจิตร จากนั้นจะมีบ้านเรือนบ้างเล็กน้อย จนกระทั่งถึงหัวแหลม จึงมีบ้านคนหนาแน่น เพราะเนื่องจากเป็นที่ตั้งของกรมทหาร จากนั้นไม่ค่อยมีบ้านเรือน จนถึงบริเวณป้อมเพชรและวัดพนัญเชิง จึงมีคนอยู่หนาแน่นอีกแห่ง¹⁹

ดังนั้น บริเวณที่มีประชาชนอาศัยอยู่หนาแน่น ได้แก่ บริเวณหัวรอ ป้อมเพชร กับวัดพนัญเชิง และหัวแหลมตามลำดับ (ดูรูป) โดยที่บริเวณหัวรอจะมีลักษณะเป็นชุมชนที่สมบูรณ์ คือเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน และมีสถานที่ราชการ ตลาดการค้า วัด สถานศึกษา และโรงแรมโอรสพ ส่วนแถบป้อมเพชรและหัวแหลมนั้นเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยมีตลาดการค้าเล็ก ๆ สถานศึกษาและวัดเช่นกัน สำหรับการติดต่อราชการต้องเดินทางมาที่หัวรอ อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 บริเวณนี้มีถนนเชื่อมติดต่อกันได้ในทางบก

¹⁹ สัมภาษณ์ ร.ต. ประวิง วรรณานูสาร, ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2438-2500 โดยเกื้อกุล ยืนยงอนันต์ พ.ศ. 2529 หน้า 34.

3.2.2.5 การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน

เรื่องการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในเกาะเมืองนี้ ในสมัยรัชการที่ 5 ได้เริ่มให้การออกโฉนดที่ดินเพื่อเป็นหลักฐานในการถือครองที่ดินที่อยู่รอบนอกกำแพงเมือง สามารถเป็นที่ดินของเอกชน และที่ดินของวัดต่าง ๆ ได้สร้างภายในกำแพงเมืองนั้น รัชกาลที่ 5 ทรงสงวนไว้เป็นที่สาธารณะสมบัติ และที่วัดร้างห้ามเอกชนถือครอง ขนาดพื้นที่ของที่ดินที่เอกชนถือครองรอบนอกกำแพงเมืองนั้น มีขนาดเล็ก ๆ พอตั้งบ้านเรือนได้เท่านั้น มิใช่เป็นที่ดินผืนใหญ่ ๆ สำหรับทำการเพาะปลูกทางการเกษตร แม้บริเวณรอบนอกเกาะขนาดที่ดินก็ไม่เป็นผืนใหญ่ พอที่จะทำการเกษตรกรรมได้ ทั้งนี้เพราะมีที่ดินของวัดคั่นเป็นระยะ ๆ ตลอดแนว

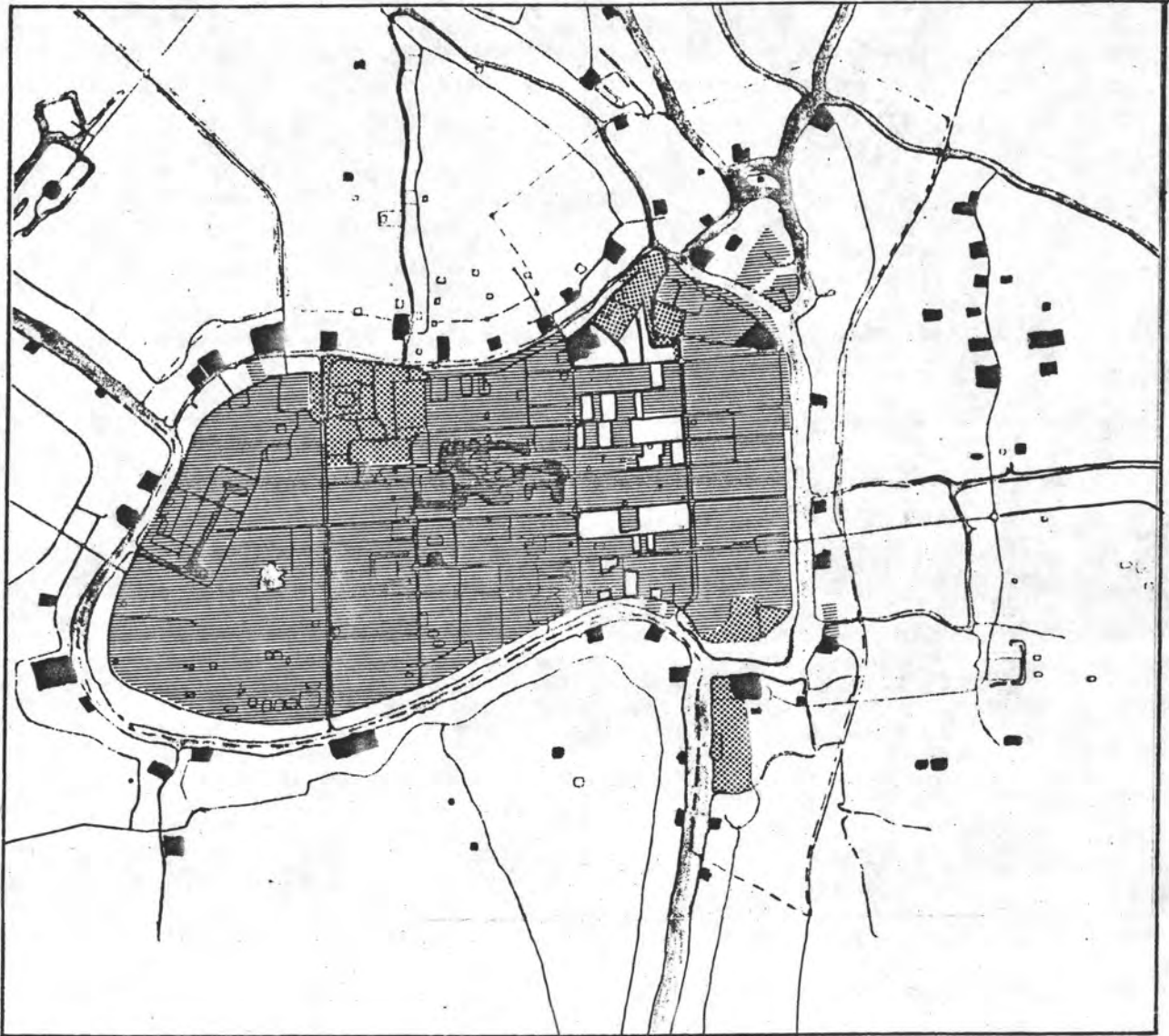
สรุปได้ว่า การถือครองที่ดินของประชาชนภายในเกาะเมืองและรอบนอกเกาะเมืองมีการถือครองที่ดินขนาดเล็ก และมีผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินจำนวนน้อย ประชาชนส่วนมากต้องเช่าที่ดินของวัด หรือของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรืออยู่แพในแม่น้ำลำคลอง

3.2.2.6 การบูรณะสภาพเมืองเก่า

นอกจากการเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ เกาะ และมีการสร้างสถานที่ราชการภายในเกาะเมือง แล้วบริเวณภายในเกาะซึ่งเป็นแหล่งโบราณสถาน อันเป็นหลักฐานทางอารยธรรมของชาติ ก็ยังคงมีการอนุรักษ์ไว้ด้วย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณราชธานินทร์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า สงวนรักษาพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นเมืองโบราณห้ามไม่ให้ผู้ใดถือสิทธิปกครองที่ดินภายในบริเวณกำแพงเมืองโดยเด็ดขาด²⁰ และโปรดเกล้าฯ ให้จัดการขุดแต่ง บริเวณพระราชวังโบราณขึ้น เป็นครั้งแรก เพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีรัชมงคล ซึ่งได้เฉลิมถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเษก มาได้ 40 ปี เท่ากับรัชกาลสมเด็จพระบรม

²⁰ อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัย ของพระยาโบราณราชธานินทร์ เรื่องศิลปะ และภูมิสถานอยุธยา พิมพ์ในอนุสรณ์ ในงานฌาปนกิจศพ นางแดง แหวัดนะ 20 กันยายน 2514 หน้า 75.

scale (400m)

ที่ดินเอกชน
 กรมอนารักษ์
 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
 กรมศาสนา

แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน

ที่มา : สำนักงานที่ดินจังหวัดอยุธยา

การศึกษาเพื่อวางแนวทางปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบริเวณเกาะพระนครศรีอยุธยา

โดย นายอิทธิพงศ์ ต้นมณี

ไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา การบูรณะครั้งนั้น ไบราณสถานซึ่งจมดินมากกว่า 100 ปี ได้ผุดขึ้น เห็นรูปทรงลวดลาย และเศียรสะอาต²¹ อันเป็นการเริ่มต้นการบูรณะ และให้ความสำคัญกับไบราณสถานอย่างจริงจัง หลังจากปล่อยให้รกร้างมานาน

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงภายในบริเวณเกาะพระนครศรีอยุธยา และบริเวณรอบนอกไม่ว่าจะเป็นทางด้านฐานะทางการปกครองของเมือง การทำมาหากิน การศึกษา การคมนาคม และการบูรณะเกาะเมือง สืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลกำหนดให้เมืองกรุงเก่าเป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลกรุงเก่า จึงส่งผลให้สถานที่ราชการด้านการปกครอง การศึกษา การคมนาคม มาตั้งภายในบริเวณเกาะเมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมือง สถานที่ราชการ บ้านพักข้าราชการ ตั้งอยู่ในบริเวณเกาะเมือง ตั้งนั้นภายในเกาะเมือง จึงมีคนมาตั้งบ้านเรือนมากขึ้นตามมาด้วย แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ที่ดินภายในกำแพงเมืองสงวนไว้เป็นเมืองโบราณ ผู้ใดเข้าไปจับจองไม่ได้ ยกเว้นบริเวณนอกกำแพงเมือง ประชาชนจึงถือกรรมสิทธิ์ได้ก็ตามจึงมีผลทำให้ระหว่างเมืองเก่า อันได้แก่ ไบราณสถานและเมืองใหม่ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังขาดการสัมพันธ์กัน

3.2.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475

3.2.3.1 ฐานะของเมือง ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งภายในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้สืบเนื่องมาจาก การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ยกเลิกการปกครอง ส่วนภูมิภาคแบบมณฑล เทศาภิบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา²² จึงเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งเทียบเท่ากับจังหวัดอื่น ๆ มิได้มีความสำคัญเท่ากับครั้งสมัยเป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลอยุธยา แต่อย่างไรก็ตามในช่วงนี้เกาะเมืองสามารถติดต่อกับภายนอกได้ โดยทางบกอีกทางหนึ่ง จึงทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น

²¹ประชมพงศาวดาร เล่ม 37 ภาคที่ 63 เรื่องกรุงเก่า หน้าคำอธิบาย.

²²จังหวัดกรุงเก่าเปลี่ยนชื่อมาเป็นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ 17 มีนาคม พ.ศ. 2469.

ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลง และการนำเอาวิทยาการใหม่ ๆ เข้ามาทำให้ในช่วงนั้น มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นทั่วทั้งประเทศ และมีผลทำให้บริเวณภายในเกาะเมืองอยุธยา มีผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้อย่างมาก

3.2.3.2 ผลกระทบจากนโยบายของผู้บริหารประเทศ

หลวงประดิษฐมนูธรรม²³ ผู้นำในคณะราษฎร ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลง การปกครองรวมในคณะรัฐบาล ได้มีบทบาทสนับสนุน การบูรณะเกาะเมือง ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน โดยมีนโยบายที่จะทำให้ภายในเกาะเมืองไม่รกร้าง ทำให้ที่ดินที่เคยเป็นป่ารก กลายเป็นที่ที่มีประชาชนเข้าไปตั้งบ้านเรือนทำมาหากินได้ การพัฒนาครั้งนี้ ส่วนใหญ่ เน้นหนักไปในด้านการพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจอย่างมาก ส่วนงาน ทางด้านการบูรณะวัฒนธรรม โบราณสถาน และศาสนสถาน ในเกาะเมืองและบริเวณ รอบ ๆ ยังไม่ได้รับการสนใจมากนัก เพราะเนื่องจากเป็นช่วงหลังจากการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองใน พ.ศ. 2475 จึงต้องมีการพัฒนาทางด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความ ก้าวหน้าของเมือง

---

²³: หลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) เกิดเมื่อ 11 พฤษภาคม 2443 ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอรุ่งเกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ท่านเป็นบุตรของ นายเลียง และนางลูกจันทร์ พนมยงค์ คหบดีชาวเมืองอยุธยา ศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียน ตัวอย่างมณฑล รุ่งเกา เมื่อสำเร็จแล้ว จึงมาศึกษาที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร โรงเรียน กฎหมาย สังกัดกระทรวงยุติธรรม และปริญญาเอกทางกฎหมายจากฝรั่งเศส

บทบาททางการเมือง ระหว่าง พ.ศ. 2481-2490

พ.ศ. 2481-2485 เป็นรัฐมนตรี กระทรวงการคลัง

พ.ศ. 2484-2488 เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พ.ศ. 2489-2489 เป็นนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. 2490 กลุ่มทหารนอกประจำการได้ทำรัฐประหาร หลวงประดิษฐมนูธรรม จึงต้องเดินทางออกนอกประเทศ ไปพำนักที่ประเทศสิงคโปร์ จีน ฝรั่งเศส ตามลำดับ จนถึง แก่อสัญกรรม เมื่อ วันที่ 2 พฤษภาคม 2526.

หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้สนับสนุนการบูรณะเกาะเมืองในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ท่านได้สนับสนุนการตราพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งเป็นที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้าง ภายในกำแพงเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลังในปี พ.ศ. 2481²⁴ เพื่อที่กระทรวงการคลังจะได้ดำเนินการเกี่ยวกับที่ดินในเกาะเมืองได้สะดวก ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 กระทรวงการคลังได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อจัดการขายที่ดินให้ราษฎร เพื่อให้เข้ามาตั้งบ้านเรือนในเกาะเมือง โดยการสนับสนุนการก่อสร้างสะพานปรีดี-ธำรง ซึ่งเชื่อมระหว่างเกาะเมืองกับบริเวณด้านนอก นอกจากนี้ยังให้การสนับสนุน ด้านงบประมาณในการย้ายโรงเรียน อยุธยาวิทยาลัยเข้ามาตั้งกลางเกาะเมือง สร้างศาลากลางจังหวัด บริเวณกลางเกาะเมือง เป็นการดึงดูดให้ประชาชน เดินทางเข้าไปใช้พื้นที่ในบริเวณเกาะเมือง เป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะพัฒนาให้ภายในเกาะเมืองเป็นแหล่งชุมชนขึ้นมา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ขณะนั้นได้สนับสนุนการบูรณะเกาะเมืองอีกครั้ง โดยเฉพาะทางด้านโบราณสถาน มีนโยบายในการบูรณะเมืองให้เป็นแหล่งเตือนความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย ได้ทำการซ่อมแซมถนนเจ็ดสาย ในเกาะเมือง ปรับปรุงบึงพระรามเป็นสวนสาธารณะ มีการสร้างอาคารพาณิชย์ เพื่อให้ประชาชนเข้าทำการค้า เป็นต้น การบูรณะครั้งนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองอย่างมาก อันเป็นจุดเริ่มต้นของการแปรสภาพเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของชาวไทยและชาวต่างชาติ

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองมีสาเหตุสำคัญสืบเนื่องมาจากนโยบายของผู้บริหารระดับประเทศ ให้ความสนับสนุนบูรณะอย่างจริงจัง อันเป็นสาเหตุหนึ่งของการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ภายในท้องถิ่น

²⁴พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นที่สาธารณะสมบัติ ของแผ่นดินและวัดร้าง ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 ภาค 1 หน้า 399.

3.2.3.3 ผลกระทบจากการพัฒนาคมนาคมทางบก

การคมนาคมในรูปแบบเดิมของวิถีชีวิตชาวอยุธยา คือการเดินทาง โดยแม่น้ำลำคลอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสร้างทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทางด้านทิศตะวันออก ฟังตรงข้ามเกาะเมือง แต่ก็ยังไม่กระทบ ต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ต่อมาผลกระทบในการเปลี่ยนแปลง สภาพภายในเกาะเมืองทางการคมนาคมที่มีอิทธิพลอย่างมากคือ การสร้างสะพานปริติธำรง โดยการสนับสนุนของหลวงประดิษฐมนูธรรม เพื่อข้ามแม่น้ำป่าสัก ตรงบริเวณวัดพิชัยฯ ทำให้การคมนาคมทางบกระหว่างเกาะเมือง กับบริเวณด้านนอกเป็นไปอย่างสะดวกขึ้น สะพานนี้ยังเชื่อมกับถนนสายอยุธยา-วังน้อย ซึ่งแยกมาจากทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธิน ด้วย การเดินทางโดยทางบกระหว่างเกาะเมืองกับกรุงเทพฯ จึงเพิ่มขึ้นอีกเส้นทางหนึ่ง และเป็นเส้นทางที่สะดวก รวดเร็ว กว่าทางน้ำ มีผลกระทบต่อการค้าขายในเกาะเมือง ทั้งนี้ เพราะพ่อค้าที่กรุงเทพฯ นิยมส่งสินค้าโดยทางบก มีผลทำให้ตลาดบก เจริญเติบโตขึ้น เป็นที่นิยมของประชาชน ดังนั้นทำให้วิถีชีวิต ดั้งเดิม จากการมีชีวิตรอบนอกเรือนแพ ตลาดน้ำ ต้องค่อย ๆ อพยพขึ้นบก นอกจากนี้มีการสร้างถนนภายในเกาะเมืองให้สะดวกยิ่งขึ้น ชาวแพ จึงเริ่มอพยพขึ้นบกเรื่อย ๆ ดังนั้น การพัฒนาทางด้านคมนาคมทางบกในเกาะเมืองจึงเป็น ปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวอยุธยาภายในบริเวณเกาะเมือง

3.2.3.4 ผลกระทบจากการตั้งหน่วยงานบริหารราชการส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น

ใน พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 จังหวัดจึงมีฐานะเป็นหน่วยบริหาร ต่อมาได้ มีการจัดตั้ง สภาจังหวัดตามบทบัญญัติ มาตรา 54²⁵ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 สภาจังหวัดได้มีส่วนพัฒนาจังหวัด ได้แก่ จัดวางผังเกาะเมือง วางแผนการ พัฒนาการคมนาคมทางบก ตัดถนนอยุธยา-วังน้อย เชื่อมทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธิน กับเกาะเมือง

²⁵ คำเกิง สุธาร, สภาจังหวัด วิทยานิพนธ์ปริญญาโทรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 1-5.

ในวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2478 เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา มีหน้าที่บำรุงท้องถิ่น ได้จัดบำรุงรักษาตลาดหัวรอ ตลาดหัวแหลม ตลาดหน้าวัดประสาธ ตลาดสถานีรถไฟอยุธยา ตลาดบ่อมเพชร จัดการตั้งโรงเรียนเทศบาลให้เพียงพอับความต้องการของประชาชนในเขตเทศบาล จัดให้มีน้ำประปา จัดระเบียบดูแลท่าเทียบเรือ ท่าจอดรถยนต์ต่าง ๆ จัดรักษาความสะอาด เก็บขยะมูลฝอย สิ่งที่เทศบาลจัดขึ้นนี้เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของประชาชนเป็นสิ่งที่กระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนด้วย ดังนั้นการจัดตั้งหน่วยงานบริหารราชการส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงสภาพภายในเกาะเมือง

3.2.3.5 การบูรณะเกาะเมือง

ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 สภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้มีการวางแผนปรับปรุงจังหวัด จากหลักฐานที่พบในปี พ.ศ. 2479 ได้ประกาศใช้แผนผังเมืองอยุธยา ของพระยาสุรารักษ์ นฤปกิจ แต่ไม่มีหลักฐานรายละเอียดของการประชุมว่าแผนการนี้ได้ใช้หรือไม่ สมาชิกสภาจังหวัด ได้เสนอให้เทศบาลทำการขุดลอกบึงพระราม และทำสวนรอบบริเวณบึงพระราม มีเนื้อที่ 65 ไร่ 2 งาน 5 วา เพื่อใช้เป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชนได้พักผ่อนหย่อนใจ²⁶

ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติ โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน และมีวัดร้างภายในกำแพงเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลัง มีเนื้อที่ทั้งหมด 4,500 ไร่ เพื่อที่กระทรวงการคลังจะได้ดำเนินการ และจัดสรรที่ดินในบริเวณเกาะเมืองต่อไป

²⁶ หจข. มท. 5.16.5/57 รายงานการประชุมจังหวัด (พ.ศ. 2480)

ในวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2483 เวลา 14.15 น.²⁷ ได้มีการวางศิลาฤกษ์ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการสนับสนุนของหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในขณะนั้นซึ่งเป็นชาวอยุธยา การสร้างศาลากลางจังหวัด ซึ่งเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้นรูปตัวที สร้างบริเวณถนนศรีสรรเพชญ์ ตอนตัดกับถนนโรจนะ ใกล้พระราชวังโบราณ อยู่ตอนในของเกาะเมือง ห่างไกลบ้านเรือนประชาชนเพื่อดึงดูดให้ประชาชนเดินทางเข้าไปติดต่อกับตอนในของเกาะเมือง ซึ่งขณะนั้นเป็นที่รกร้าง

อีก 1 เดือนต่อมา ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2483 กรมทางได้ดำเนินการสร้างสะพานคอนกรีต ข้ามแม่น้ำป่าสัก ตรงบริเวณวัดพิชัยสงคราม ยาว 168.60 เมตร เป็นสะพานคอนกรีตที่ยาวที่สุดในประเทศไทยในขณะนั้น ทำให้การคมนาคมทางบกระหว่างจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กับกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงเป็นไปได้ด้วยความสะดวกมากขึ้น ในการสร้างสะพานนี้รัฐบาลได้ดำเนินการเวนคืนที่ดินบริเวณเชิงสะพาน และจัดให้ประชาชนซึ่งเคยตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนั้น ไปตั้งบ้านเรือนที่บริเวณริมถนนสาย 2 ใกล้เจดีย์เจ้าอ้าย-เจ้ายี่ สะพานสร้างเสร็จและเปิดใช้เมื่อ วันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2486 ได้ให้ชื่อสะพานนี้ว่า "สะพานปรีดี-ธำรง"

ปลาย พ.ศ. 2485 เกิดอุทกภัย ทำให้เส้นทางหลวงจังหวัดอยุธยา-วังน้อย ซึ่งเชื่อมระหว่างทางหลวงแผ่นดิน สายพหลโยธิน กับเกาะเมือง ยาว 20.45 กิโลเมตร ซึ่งสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เกิดเสียหาย จึงต้องสร้างใหม่อีกครั้ง และเปิดเดินรถพร้อมสะพานปรีดี-ธำรง ซึ่งทำให้การติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับเกาะเมืองสะดวกเร็วยิ่งขึ้น จึงมีผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และการค้าขายของประชาชนในเกาะเมืองอยุธยา

²⁷ พจน. มท. 22.3 เลขที่ 77 ข้ำหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เชิญปลัดกระทรวง อธิบดี กรมมหาดไทย และอธิบดีกรมโยธาเทศบาล ไปในการทำพิธีวางรากตึกศาลากลางจังหวัด.

ถนนสายต่าง ๆ ภายในเกาะเมือง ได้มีการตัดเชื่อม ได้แก่ ถนนโรจนะ จากถนนอุทอง ช่วงตลอดสะพานปรีดี-อึ้ง มายังศาลากลางจังหวัดถนนศรีสรรเพชญ์ จากถนนอุทองทางด้านเหนือ ตัดตรงลงมาทางใต้ผ่านพระราชวังโบราณศาลากลางจังหวัดมา จดถนนอุทองทางด้านใต้

เมื่อ พ.ศ. 2486 กระทรวงการคลัง ได้มีการชักชวนให้ประชาชน เข้ามาตั้งบ้านเรือนในใจกลางเกาะเมือง โดยการตั้งคณะกรรมการขึ้น เพื่อจัดการขายที่ดิน ราชพัสดุ จากแผนที่กรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ดินที่เอกชนถือครองบริเวณนอกกำแพงเมือง มีโฉนด มาตั้งแก่รัชกาลที่ 5 ที่ดินที่เอกชนถือครองบริเวณเจดีย์เจ้าอ้าย-เจ้ายี่ ริมทางสาย 2 เป็นที่ดินที่รัฐบาลยกให้เอกชน ซึ่งเคยอยู่เชิงสะพานปรีดี-อึ้ง เมื่อครั้งเวนคืนที่ดินเพื่อสร้าง สะพาน ที่ดินที่ขายได้มีจำนวนน้อย เนื่องจากประชาชนไม่มีเงินซื้อประกอบกับการ สาธารณูปโภคยังไม่สะดวก²⁸

พ.ศ. 2490 กระทรวงการคลังได้สั่งเลิกการปรับปรุงเกาะเมือง และให้จังหวัดรับมอบบรรดาทรัพย์สิน ตลอดจนควบคุมดูแลกิจการต่าง ๆ แผนการบูรณะ เกาะเมืองจึงได้หยุดชะงักไป

วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2494 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้แต่งตั้ง คณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อบูรณะที่ดินราชพัสดุ บริเวณเกาะเมือง²⁹

กรรมการคณะนี้ประกอบด้วย

รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตร

อธิบดีกรมคลัง

อธิบดีกรมที่ดิน, อธิบดีกรมโยธาเทศบาล

ข้าหลวงประจำจังหวัด พระนครศรีอยุธยา เป็นกรรมการ

²⁸ ลำภาณี นางลำอังก์ พุ่มนิคม "ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา" เกือกุล ยินยงอนันต์ 2529 หน้า 63.

²⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี ทด. 19/2 การบูรณะที่ดินราชพัสดุ บริเวณพระนครศรีอยุธยา.

คณะกรรมการชุดนี้ทำหน้าที่กำหนดนโยบายในการปรับปรุง โดยให้จังหวัดเป็นผู้ดำเนินการโดยมีการประชุม 3 ครั้ง

ครั้งแรก แลกเปลี่ยนนโยบายในการบูรณะ และกำหนดการเดินทางตรวจสถานที่ต่าง ๆ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ครั้งที่สอง ประชุมเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2495 ณ ค่ายขุนแผน ที่ประชุมกำหนดหลักการให้จังหวัดไปดำเนินการดังนี้

1. การวางผังเมือง ให้กรมโยธาเทศบาล เป็นผู้ดำเนินการกำหนดสร้างอาคารสงเคราะห์ สถานที่ราชการ ตลาดสด โรงมโหรีสห
2. ให้มีการสร้างถนนและทาง
3. การรักษาสสิ่งปลูกสร้างและอาคารสถานที่ ให้กรมศิลปากรคอยตรวจดูอย่าให้มีการลักอื้อหักไปขาย
4. การปรับปรุงสวนสาธารณะมณฑลนา ซึ่งนักท่องเที่ยวมาเที่ยวมาก
5. การคมนาคมและขนส่ง การขนส่งยังไม่สะดวก ไม่มีรถประจำทางประชาชนจึงไม่นิยมตั้งบ้านเรือนบนเกาะเมือง จึงให้จัดเดินรถระหว่างตลาดหัวรอกับศาลากลางจังหวัด โดยใช้รถของกองปรับปรุงเกาะเมืองไปก่อน แต่รถของกองปรับปรุงชำรุดมากคนจึงไม่นิยมใช้บริการ
6. จัดสร้างอาคารจากเชิงสะพานปรีดี-อึ้งรัง เพื่อให้ประชาชนเช่าซื้อในทางปฏิบัติเรื่องนี้มิได้ดำเนินการ
7. การไฟฟ้าและประปาให้ทำในเขตเทศบาลให้ทั่ว
8. ให้มีการจำหน่ายที่ดินราชพัสดุให้แก่ประชาชน ตามระเบียบกระทรวงการคลัง

ส่วนการประชุมครั้งที่สาม เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2496
 ณ ค่ายขุนแผน คณะกรรมการได้กำหนดหลักการให้ขุดลอกคลองเมือง คลองบางขวด
 คลองท้อ คลองมะขามเรียง ให้บำรุงโบราณสถาน สวนสาธารณะ เตรียมจัด
 เติมนิคมรอบเกาะเมือง โดยให้การไฟฟ้าหลวงดำเนินการ แต่การติดตามผลของการ
 ดำเนินงาน มิได้มีความจริงจัง ดังนั้นจึงไม่เป็นไปตามหลักการที่คณะกรรมการวางเอาไว้

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498 นายกรัฐมนตรี อุณู แห่งสหภาพ
 พม่า ได้เดินทางมาเยือนประเทศไทยเพื่อปฏิสังขรณ์วัดและพระมณฑป และเพื่อเป็นการ
 ขอบมาต่อซากเมืองโบราณภายในเมืองอยุธยา จอมพล ป. พิบูลย์สงคราม จึงจัดให้มีการ
 บูรณะ วัดมณฑป และวัดอื่น ๆ ในเกาะเมือง อีกทั้งได้เป็นการบูรณะศาสนสถาน
 เพื่อเตรียมฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ที่จะมิขึ้นในอีก 2 ปีข้างหน้าด้วย

ในการบูรณะเกาะเมืองครั้งนี้ เป็นการบูรณะครั้งใหญ่ รัฐบาลได้ใช้
 งบประมาณหลายล้านบาทในการบูรณะ โดยจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม มีความประสงค์
 จะให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ จึงได้วางแผน
 การบูรณะโบราณสถาน จัดสถานที่อำนวยความสะดวกในการเข้าชม อันได้แก่

1. โบราณสถาน ได้มีการซ่อมแซมพระพุทธรูป พระปรารักษ์
 พระเจดีย์ ขุดแต่งบริเวณวัดต่าง ๆ คือ

วัดมงคลพิตร คณะกรรมการมอบให้กรมโยธาธิการสร้างพระวิหาร ตามแบบสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สร้างถนนรอบ ๆ วิหาร ทำลานจอดรถ สวนสาธารณะ กรมศิลปากรได้ทำการซ่อมพระมงคลพิตร³⁰ ส่วนผู้ว่าราชการจังหวัด มีหน้าที่ตกแต่งสถานที่บริเวณวัดให้สวยงาม โดยต้องรีบทำการบูรณะวัดให้เสร็จทันการฉลอง ยี่สิบห้า พุทธศตวรรษ³¹

วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดหลวงซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐานในสมัยอยุธยา กรมศิลปากรได้ซ่อมพระเจดีย์สามองค์ และฉาบปูนทับดูเป็นของใหม่ ได้ขุดแต่งพระอุโบสถ วิหารหลวง และหอรบฝั่งหน้าวิหารหลวง

---

³⁰ พระมงคลพิตร เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ องค์ใหญ่ที่สุดองค์หนึ่งในประเทศไทย สร้างขึ้นในรัชกาลใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน แต่ถ้าพิจารณาตามรูปร่างลักษณะแล้ว พอจะกล่าวได้ว่าได้สร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น เพราะเป็นแบบสมัยอุทอง เจือปนสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปองค์นี้ เดิมอยู่ทางตะวันตกนอกพระราชวัง สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดให้ชะลอมมาไว้ทางด้านตะวันตก ตรงที่ซึ่งได้ประดิษฐานอยู่ในปัจจุบัน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ก่อมณฑปสวมไว้ ในรัชกาลต่อ ๆ มา ได้มีการสร้างพระวิหาร และบูรณะหลายด้าน จนเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระวิหารมงคลพิตร ถูกไฟไหม้ทรุดโทรม เครื่องบนหักพัง พระเม่าผี และพระกรข้างขวาหักไปข้างหนึ่ง

³¹ สำนักนายกรัฐมนตรี ปต. 2/20 (ก) การบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากนี้ยังมีการบูรณะ พระปราสาทวัดพระราม
 เจดีย์วัดสามปลื้ม
 เจดีย์เจ้าอ้าย-เจ้ายีพระยา
 ให้ขุดกรุที่วัดมหาธาตุ
 ให้ขุดแต่งวัดโลกยสุธา วัดบรมพุทธาราม
 วัดสิงหาราม วัดวังไชย วัดไชยวัฒนาราม
 และป้อมเพชร
 เหนียคคล้องช้าง เจดีย์ภูเขาทอง
 ซ่อมพลับพลาตรีมุข และพระที่นั่งเย็น

กรมโยธาธิการได้รับมอบหมายให้ทำถนนผ่านไปในพระราชวังโบราณ

บูรณะวัดสุวรรณดาราราม วิหารวัดพุทไธสวรรย์ วัดเสนาสนาราม
 และยังจัดให้มีการทำป้ายชื่อวัดต่าง ๆ ทั้งวัดที่มีพระภิกษุจำพรรษา และวัดร้าง

บริเวณวัดมงคลปิตร ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ จอมพล ป.
 พิบูลย์สงคราม ได้กำหนดให้สร้างอาคารขึ้นเคียง ใกล้เคียง ๆ บริเวณนั้นเพื่อเป็นสถานที่ขายของที่
 ระลึกันนักท่องเที่ยวสร้างลานจอดรถในบริเวณวัดมงคลปิตร บูรณะสวนสาธารณะบึงพระราม
 เพื่อเป็นที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยว และประชาชน

2. การคมนาคม

เส้นทางภายในเกาะเมือง

คณะกรรมการมีมติให้กรมโยธาธิการซ่อมแซมถนนครั้งแรก 7 สาย³²

ได้แก่

³² สำนักนายกรัฐมนตรี ป.ค. 2/20 (ก) การบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

- ถนนสายที่ 1 ถนนป่ามะพร้าว ตั้งแต่ถนนอุทองมาจดถนน
มหาราชที่วัดพลับพลาไชย
- ถนนสายที่ 2 ถนนตลาดเจ้าพรหม ตั้งแต่ถนนอุทองมาจดถนนซีกุน
ที่เจดีย์เจ้าอ้ายเจ้ายี่
- ถนนสายที่ 3 ถนนบางเอียน ตั้งแต่ถนนอุทองมาจดถนนซีกุน
ที่ขึงพระราม
- ถนนสายที่ 4 ถนนโรจนะ ตั้งแต่ถนนอุทองตรงเชิงสะพาน
ปรีดี-อึ้ง มาจดถนนศรีสรรเพชญ์ที่ศาลากลาง
จังหวัดในปัจจุบัน
- ถนนสายที่ 5 (ได้รับการซ่อมแซม) ถนนอุทอง ซึ่งเป็นถนน
รอบเกาะ
- ถนนสายที่ 6 ถนนศรีสรรเพชญ์ ตั้งแต่ถนนอุทองมาจดถนนโรจนะ
ที่ศาลากลางจังหวัด
- ถนนสายที่ 7 ถนนสายที่แยกจากอยุธยา-อ่างทอง ตรงทางแยกไป
อ้อมวัดกุเฆาทองและเจดีย์กุเฆาทอง ถนนสาย
อยุธยา-อ่างทอง ไปบ้านจุมพลี และไป
เพนียดคล้องช้าง³³

เส้นทางระหว่าง เกาะเมืองกับกรุงเทพฯ

การคมนาคมระหว่างเกาะเมืองกับกรุงเทพฯ หลังจากเปิดสะพานปรีดี-อึ้ง
แล้ว (พ.ศ. 2486) ชาวเกาะเมืองสามารถเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ได้ 3 ทาง คือ
ทางรถไฟ ทางรถยนต์ และทางเรือ การเดินทางโดยทางเรือ เป็นที่นิยมของคนทั่วไปมาก
ทั้งนี้เพราะราคาค่าโดยสารทางเรือถูกกว่าทางรถไฟ และสมัยนั้นยังไม่มีรถประจำทาง บ้านเรือน
ก็อยู่ห่างจากถนน แต่การเดินทางโดยทางเรือต้องสิ้นเปลือง เวลาต่อมาเมื่อมีรถประจำทางวิ่ง

³³ รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช 2439 หน้า 436.

กรุงเทพ-อยุธยา ซึ่งประหยัดเวลากว่า เส้นทางบกจึงค่อย ๆ มีบทบาทมากขึ้น จนหลัง พ.ศ. 2500 การคมนาคมทางบกในจังหวัดอยุธยาค่อย ๆ มีบทบาทมากขึ้น จนกระทั่ง การคมนาคมทางน้ำในปัจจุบันหมดความสำคัญลงไป

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 การดำเนินการขุดแต่ง และบูรณะภายใน พื้นที่ ต้องหยุดขงักลง เนื่องจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติ และยกเลิก กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งกรมศิลปากรสังกัดอยู่ และให้กรมศิลปากรมาสังกัดกระทรวง ศึกษาธิการ โครงการบูรณะโบราณสถานพระนครศรีอยุธยาจึงต้องยกเลิกไป³⁴

ในปี พ.ศ. 2507 กระทรวงศึกษาธิการได้สั่งการให้จังหวัด พระนครศรีอยุธยาจ้างเหมาถมดิน ปรับบริเวณท้องสนามจักรวรรดิ พระราชวังโบราณ เพื่อสร้างสนามกีฬา ประจำจังหวัด แต่ได้รับการคัดค้านจากมวลชนมาก งานก่อสร้าง สนามกีฬาบนโบราณสถานจึงดำเนินการได้เพียงการถมดินเท่านั้น

ในปี พ.ศ. 2510 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้มี โครงการพัฒนาเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียง ตามข้อเสนอของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ร่วมกับกรมศิลปากร และเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนา เกาะเมือง และบริเวณใกล้เคียงให้เป็นที่อยู่ที่ดีของประชาชนในขณะเดียวกันก็เพื่อบูรณะ ให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ฯ สำหรับรักษามรดกทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของชาติ ไว้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของประชาชน

ปี พ.ศ. 2511 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณ 1,000,000 บาท เพื่อให้กรมศิลปากรสำรวจ และจัดทำแผนงานทางโบราณคดี เพื่อขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ที่สำคัญตามงบประมาณที่มีอยู่ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 กระทรวงศึกษาธิการ ขอให้ ปรับปรุงแผนพัฒนาใหม่และสร้างโรงเรียน พณิชยการ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย วิทยาลัยครู และโรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา ฯลฯ อันเป็นผลทำให้พื้นที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

³⁴ กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

เหลืออาณาเขต อุทยานประวัติศาสตร์ เพียง 1,810 ไร่ หรือประมาณ 20% ของพื้นที่ เดิมทั้งหมด (ซึ่งเดิมในปี พ.ศ. 2510 มีเขตอุทยานประวัติศาสตร์ครอบคลุมพื้นที่เกาะเมือง ประมาณ 70% หรือประมาณ 6,000 ไร่ เศษ) และกรมศิลปากรได้ประกาศเขตพื้นที่ ดังกล่าวเป็นเขตโบราณสถาน โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2519 และกรมศิลปากรได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน มาตามลำดับ จนกระทั่งเป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ในปี พ.ศ. 2525 สืบต่อมา จนปัจจุบัน

3.3 สรุป

ผลจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบชาวไทย สู่วิถีชีวิตแบบสากล โดยการรับเอาค่านิยม ตามแบบอย่างของชาวตะวันตกมาโดยไม่ได้รับการกลั่นกรองสู่ความเจริญก้าวหน้าทางด้าน วัตถุ แม้จะเป็นชาวไทยเผ่าพันธุ์เดิม ผู้คนมีผิวพรรณสีเดิม ภาษาพูดก็ใช้ภาษาเดิม และ แม้แต่ผืนดินก็เป็นผืนแผ่นดินอยุธยาเดิม แต่ในระยะเวลา 200 ปีเศษ ที่ผ่านมามีได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า เกาะเมืองอยุธยา แม้จะได้รับการบูรณะและสนับสนุนโดยการดึงคนให้เข้ามา อาศัยภายในเกาะเมืองก็ตาม การเข้ามาอาศัยในพื้นที่เดิม แต่รูปแบบในการดำเนินชีวิตของ ผู้ที่อยู่อาศัย ได้เปลี่ยนแปลงไป อันมีผลทำให้วิถีชีวิตของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ เกิดความขัดแย้ง ต่อสถานที่ที่มีอยู่เดิม ซึ่งผลดังกล่าว ได้แสดงออกมาในรูปของสิ่งก่อสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ประปรายอยู่กับสถานที่อันทรงคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ของอารยธรรมไทย จนได้ ถูกขบขัง และเกือบจะสูญหายไปแล้วกับกาลเวลา และความเจริญรุ่งเรืองในอารยธรรมปัจจุบัน

สรุป ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเมือง

ตลอดระยะเวลา 200 ปีเศษ หลังจากเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ถูกทำลาย ลงด้วย ฝีมือทหารพม่า การทำลายยังมีได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น แต่หลังจากนั้น ชาวเมือง เก่ายังถูกทำลายหนักลงไปอีก ดังนี้คือ

1. การนำเอาอิฐ กำแพงเมืองกรุงเก่ามาเร่งสร้างราชธานีแห่งใหม่
2. ในปี พ.ศ. 2437 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนฐานะทางการปกครอง ของเมือง จึงทรงจัดตั้งสถานที่ทำการมณฑลกรุงเก่า อันมีผลในการดึงประชาชนให้เข้ามาอาศัย

ภายในเกาะเมือง ด้วยผลว่าจะให้เมืองเก่ากลับมาคึกคักขึ้นอีก จึงทำให้มีการสร้าง
สถานที่ราชการอื่น ๆ อีกมากมายคือ

กองบัญชาการมณฑล
ศาลมณฑล
คลังมณฑล
โรงเรียนประจำมณฑล
โรงพยาบาล
กองทหาร กองตระเวน (ตำรวจ)
ไปรษณีย์
ธนาคารออมสิน
ทางรถไฟ
และที่พักอาศัยข้าราชการ

3. ปี พ.ศ. 2476 ขุดลอกบึงพระราม และทำสวนรอบบึงพระราม.
เนื้อที่ 65 ไร่ 2 งาน 5 ตารางวา
4. พ.ศ. 2482 มีการจัดโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่ประชาชน
5. ในปี พ.ศ. 2483 สร้างศาลากลางจังหวัดบริเวณกลางเกาะเมืองเพื่อดึงดูด
ให้ประชาชนเดินทางเข้ามาใช้พื้นที่ในบริเวณเกาะเมือง ให้เป็นแหล่งชุมชนให้มากขึ้น
6. ในปี พ.ศ. 2486 กระทรวงการคลัง ได้จัดการขายที่ดินให้ราษฎร
เพื่อให้เข้ามาตั้งบ้านภายในเกาะเมือง
7. มีการก่อสร้างสะพานปริดี-อ่ารง เพื่อเชื่อมระหว่างเกาะเมือง กับบริเวณ
ด้านนอกเกาะ
8. ย้ายโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยเข้ามาตั้งกลางเกาะเมืองในสมัยหลวงประดิษฐ์
มนูธรรม

9. มีการตัดถนนสายต่าง ๆ เพื่อเชื่อมภายในเกาะ ได้แก่ถนนโรจนะ ถนนศรีสรรเพชญ ถนนอุทอง เป็นต้น

10. ในปี พ.ศ. 2499 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการบูรณะเกาะเมือง และได้สร้างอาคารพาณิชย์ เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามาทำการค้า อันเป็นจุดเริ่มต้นของการแปลงสภาพเป็นเมืองท่องเที่ยว

11. ในปี พ.ศ. 2507 กระทรวงศึกษาธิการได้สั่งการให้มีการถมดินเพื่อปรับบริเวณท้องสนามจักรวรรดิ เพื่อสร้างเป็นสนามกีฬา ทัชชณโฆราณสถาน แต่ไม่ได้สร้างเนื่องจากได้รับการคัดค้าน จึงทำได้เพียงถมดิน

12. ในปี พ.ศ. 2518 กระทรวงศึกษาธิการขอให้ปรับปรุงแผนพัฒนาใหม่ และสร้างโรงเรียนพานิชยการ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย วิทยาลัยครู และโรงพยาบาล ฯลฯ อันเป็นผลทำให้พื้นที่อนุรักษ์ เหลือเพียง 20% ของพื้นที่เดิม คือ 1,810 ไร่ ซึ่งจากเดิม ในปี พ.ศ. 2510 มีประมาณ 6,000 ไร่